

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Cristina Nilsson

Umgängets utformning och omfattning i svensk lagstiftning

Examensarbete
20 poäng

Handledare
Universitetslektor
Eva Ryrstedt

Familjerätt

Vårterminen 2006

Förord

Jag vill tillägna detta arbete till min pappa, då han följt min utbildning med stort intresse och satt ett stort värde på vart steg jag tagit, för att så småningom nå en examen. Jag har hela tiden varit medveten om Ditt engagemang och den stolthet som Du känt. Jag är ledsen att Du inte fick uppleva min examensdag, men samtidigt tacksam över att Du fick vara med tillräckligt länge, för att förstå att examen var ett närstående faktum.

Jag vill samtidigt tacka min mamma för att hon alltid finns där för mig med all sin kärlek och omtanke. Jag vill även rikta ett tack till min sambo som med stort tålamod följt mig under utbildningens gång. Mina barn Gino och Viveka har många gånger blivit lidande på grund av mammas, lite sent påkomna lust att förkovra sig. Hoppas att Ni inte upplevt denna period som alltför tråkig!

Till sist vill jag tacka Eva, min handledare, för att Du ”lyft upp och sett mig”, vilket har varit till stor glädje och nytta för mig.

Cristina

Sammanfattning

Kritik har framförts i den allmänna debatten, om att domstolar schablonmässigt förordnar om umgänge för små barn, utan att ta hänsyn till dessa barns utveckling och behov. Med anledning av detta utförde Barnombudsmannen 1998 en undersökning av ett antal tingsrätters samtliga umgängestvister, gällande barn under tre år.

Uppsatsen tar sitt avstamp och utgår ifrån Barnombudsmannens undersökning och de slutsatser som kom ut ur denna. Jag redogör för umgängesrätten, dels ur ett historiskt perspektiv och dels genom att gå igenom umgängesrätten så som den ser ut idag. Jag har också försökt att återge en bild utav vad beteendevetenskapen säger om barns behov, generellt sett, men mest med fokus på de behov som uppstår i samband med föräldrars skilsmässa. Jag har också genomfört en empirisk undersökning av en mindre tingsrätt i Sverige för att titta lite närmare på hur de förhåller sig till vissa utvalda frågor gällande umgängesrätten.

Den huvudsakliga frågeställningen i arbetet har varit att försöka utröna, ur lag och förarbeten, hur beslut kring umgängets omfattning och utformning skall tas. Dessutom har jag haft för avsikt att utefter Barnombudsmannens tagna slutsatser och givna rekommendationer efter dennes undersökning, se efter vad lag och förarbeten säger på området för att därefter, genom egen undersökning, se hur man gör i verkligheten. Den undersökning som jag genomfört baseras på endast en tingsrätt i Sverige, varför denna givetvis inte kan vara representativ för rättstillämpningen i hela landet. Likväl är det dock ett exempel på hur rättstillämpningen kan se ut, i dagsläget, kring umgängesfrågor.

Förkortningar

Bet.	Betänkande
BI	Barnombudsmannen informerar
BO	Barnombudsmannen
BR	Barnombudsmannen rapporterar
Ds	Departementspromemoria
FB	Föräldrabalken
FN	Förenta Nationerna
HD	Högsta domstolen
NJA	Nytt juridiskt arkiv
Prop.	Proposition
RH	Rättsfall från hovrätterna
SFS	Svensk författningssamling
SOL	Socialtjänstlagen
SOU	Statens offentliga utredningar
TR	Tingsrätt

Innehållsförteckning

<i>Innehållsförteckning</i>	5
1 Inledning	7
1.1 Allmänt	7
1.2 Syfte och frågeställningar	7
1.3 Disposition och avgränsning	8
1.4 Metod och material	9
2 Historisk tillbakablick	10
2.1 Umgängets uppkomst och utveckling i svensk rätt	10
3 FN: s Barnkonvention	13
3.1 Allmänt	13
3.1.1 Barnets bästa, art 3	14
3.1.2 Skiljande av barn och föräldrar, art 9	14
3.1.3 Barnets rätt att fritt uttrycka sina åsikter och att bli hörd, art 12	15
3.1.4 Föräldrarnas gemensamma ansvar, art 18	15
3.1.5 Våld och övergrepp, art 19	16
4 Barns behov, ur ett beteendevetenskapligt perspektiv	17
4.1 Allmänt	17
4.2 Skilsmässa	17
4.3 Föräldrarnas betydelse	19
4.4 Barnets behov i förhållande till ålder	21
4.5 Konflikter	23
4.5.1 Konflikter kan orsaka dåligt självförtroende.....	24
4.6 Växelvis boende, den mest extrema formen av umgänge	24
5 Gällande rätt	26
5.1 Umgänge i svensk lag	26
5.1.1 Principen om barnets bästa m.m.....	27
5.1.2 Barnperspektiv	30
5.1.3 Grundläggande rättigheter.....	30
5.1.4 Grundläggande behov	31
5.1.5 En nära och god kontakt med sina föräldrar.....	33
5.1.6 Risker för att barnet far illa	33
5.1.6.1 Barnets behov av en god och nära kontakt med förälder kontra risken för barnet att fara illa, NJA 2003 s. 372.....	36
5.1.7 Barnets vilja och barnets rätt att komma till tals	37
5.1.7.1 Domslut i enlighet med barnets vilja	41
5.1.7.2 Domslut i strid med barnets vilja	41
5.1.8 Barnets rätt till umgänge	42
5.2 Umgängets betydelse och vilka hänsyn som skall tas	43
5.2.1 Umgängets betydelse.....	43
5.2.1.1 Umgängessabotage	43
5.2.2 Vilka hänsyn man bör ta, gällande frågor om umgänge.....	44

5.2.2.1	Konflikter.....	45
5.3	Umgängets utformning och omfattning i förarbete, doktrin och i praktiken	46
5.3.1	Umgängets utformning och omfattning enligt förarbeten och doktrin.....	46
5.3.2	Umgängets utformning och omfattning i HD.....	48
5.3.3	Umgängesbeslut, mindre tingsrätt i västra Sverige, år 2005	49
5.3.3.1	Tabell; empirisk undersökning	50
5.3.4	Umgängets utformning och omfattning i tingsrättsdomar, en undersökning av 2002 års Vårdnadskommitté	51
5.3.5	Annan kontakt än direkt umgänge	51
5.4	Umgänge – avtal mellan föräldrar, domstolsbeslut och verkställighet.....	52
5.4.1	Avtal mellan föräldrar	52
5.4.2	Överenskommelse mellan föräldrar	52
5.4.3	Domstolsbeslut och verkställighet.....	53
6	<i>Analys</i>	55
6.1	Vilka behov kan barn anses ha i samband med skilsmässa och uppmärksammas dessa i lagen?	55
6.2	Umgänge, dess utformning och omfattning enligt förarbete och lag i jämförelse med verkligheten.....	58
6.3	Avslutande kommentar	61
7	<i>Litteraturförteckning och övriga källor</i>	63

1 Inledning

1.1 Allmänt

I Sverige har alla barn och ungdomar upp till 18 år en egen ombudsman, Barnombudsmannen. Denne tillsätts av regeringen för en period om sex år i taget. Barnombudsmannen är således en statlig myndighet och denna inrättades den 1 juli 1993, som en följd av Sveriges åtaganden enligt barnkonventionen. Barnombudsmannens huvuduppgift är att företräda barns och ungas rättigheter och intressen med utgångspunkt i FN:s konvention om barnets rättigheter, den så kallade Barnkonventionen och att bland annat bevaka hur konventionen efterlevs i samhället.¹ Enligt proposition 2001/02:96, ”En förstärkt Barnombudsman”, måste denne tillåtas göra tolkningar av de olika artiklarna i barnkonventionen, för att kunna utföra sitt bevakningsarbete på ett tillfredsställande sätt.

År 1998 utförde Barnombudsmannen en undersökning av fem stycken tingsrätters samtliga umgängestvister, gällande barn under tre år.² Bakgrunden till undersökningen var att kritik framförts i den allmänna debatten, om att domstolar schablonmässigt förordnar om umgänge för små barn, utan att ta hänsyn till dessa barns utveckling och behov. Barnombudsmannen kunde efter undersökningen dra vissa slutsatser. Dessa var bland annat att tingsrätternas domar, i många fall, mycket riktigt inte var i linje med den allmänna kunskap som finns om små barns behov och utveckling. I flera fall gjordes heller ingen självständig prövning av det enskilda barnets behov, trots att föräldrabalken föreskriver detta. Föräldrarnas intressen överskuggade barnets då föräldrarnas överenskommelser antogs vara till barnets bästa, trots att det i många av de aktuella fallen, måste anses vara tveksamt. Undersökningen visade också att redovisningen i domskälen ofta var otillräcklig vad gäller själva prövningen av det enskilda barnets bästa. Själva principen nämns, men inte vilken hänsyn domstolen tagit och hur man resonerat om det umgänge som utdömts i förhållande till principen. Domskälen borde också innehålla en analys av konsekvenserna för barnet av det aktuella umgängesförordnandet, i vilket man också brast.³

1.2 Syfte och frågeställningar

Barnombudsmannens undersökning och slutsatser väckte nyfikenhet hos mig. Vilka behov anses barn ha i samband med umgängesfrågor, inte bara de minsta barnen utan också de över tre år?

---

¹ BO:s hemsida, BR 2004:08 s. 13, se även Ewerlöf, Sverne, Singer s. 194 f.

² Undersökningen omfattade Stockholm, Göteborg, Borås, Sala och Hedemora tingsrätt.

³ BO år 2002, Små barn och umgängestvister s. 1 f.

Jag har för avsikt att till en början undersöka och försöka belysa den problematik som kan uppstå, ur barnets synvinkel, när två föräldrar beslutar sig för att gå skilda vägar. Vilka är de behov som kan anses uppstå hos barn i dessa situationer? Området är väldigt komplext och jag gör därför inget anspråk på, att detta ska utgöra en uttömmande redogörelse. Mitt mål med detta är främst att försöka införskaffa och förmedla en övergriplig förståelse på området.

Själva huvudsyftet med uppsatsen är dock att försöka reda ut hur reglerna, enligt svensk rätt, ser ut angående umgängets utformning och omfattning. Skall avgöranden kring umgänge ske i enlighet med generella riktlinjer eller skall avgöranden ske ”in casu”? Med utgångspunkt i den kritik som riktats mot tingsrätters sätt att handskas med umgängesfrågor, är min tanke sedan att undersöka ytterligare en tingsrätt i Sverige. Min avsikt med detta är att undersöka om utvald tingsrätt ligger i linje med BO: s rekommendationer kring vissa frågor angående umgänge eller inte.

Mina frågeställningar i denna del är följande:

Vilken utformning får vanligtvis ett beslutat umgänge? Hur bestäms umgänge vid utvald tingsrätt, efter schabloner eller i enlighet med föräldrarnas överenskommelse eller gör man en individuell prövning av just det aktuella barnets behov, dess situation och ur perspektivet barnets bästa? Argumenterar man kring barnets bästa och vilka faktorer som haft avgörande betydelse för beslutet? Dessutom kan det vara av intresse att undersöka om umgänget, i domslutet, benämns som barnets rätt eller förälders.

Undersökningen kommer jag att utföra vid en mindre tingsrätt i västra Sverige. Jag har inte något statistiskt syfte med undersökningen.

1.3 Disposition och avgränsning

Jag har lagt upp mitt arbete så att efter detta inledande kapitel följer en redogörelse för umgänge i ett historiskt perspektiv, dess uppkomst och utveckling i svensk rätt. Det tredje kapitlet behandlar FN: s barnkonvention och artiklar i denna som är mest centrala för ämnet. Därefter följer en beteendevetenskaplig del, för att försöka lyfta fram och klargöra för olika rön och åsikter uttalade kring barns behov. I det femte kapitlet redogör jag för gällande rätt angående umgänge, generellt sett, hur den lyder och hur det är tänkt att den skall uppfattas. Jag går också in på HD: s praxis vad gäller umgängets utformning och omfattning. Jag redogör därefter för de slutsatser jag kommit fram till efter min undersökning av tingsrättsdomar på en mindre tingsrätt, gällande umgänge under året 2005. Jag avslutar därefter med en analys i kapitel 6.

Jag avser att behandla, i huvudsak, de behov som anses uppstå hos barn i samband med en skilsmässa. Främst de behov som domstol bör ta hänsyn

till, men också föräldrar, när skilsmässan är ett faktum och ett beslut skall tas om ett umgängesförordnande. Huvudfrågan är här, hur pass omfattande bör umgänget vara och hur bör det utformas.

Andra frågor, som kan aktualiseras i samband med umgänge som exempelvis resekostnader, har jag avsiktligt lämnat utanför. Min tanke är dessutom att utgå från ”normala” förhållanden, jag utesluter därför att på ett djupare plan gå in på föräldrar som ej är lämpliga, på ett eller annat sätt, att umgås med sina barn. Jag har dessutom valt att ej ta upp den problematik som kan uppstå vad gäller umgänge, med förälder som befinner sig utomlands. Jag tänker ej heller behandla umgänge med andra än just föräldrar.

1.4 Metod och material

Jag börjar nedan med en redogörelse för umgängets uppkomst och utveckling i svensk rätt. Därefter följer en kort presentation av FN: s barnkonvention och de artiklar som kan anses vara relevanta för uppsatsens ämnesområde. I denna del och presentationen av de svenska rättsreglerna, har jag i huvudsak använt mig av traditionell rättsdogmatisk metod, vilket kan anses innebära ett fastställande av gällande rätt. Denna presentation bygger i huvudsak på förarbeten såsom propositioner och statliga utredningar, den innefattar även doktrin, det vill säga olika tolkningar och teorier uttalade i rättsvetenskaplig litteratur.

I den beteendevetenskapliga delen redogör jag för olika synpunkter uttalade av psykologer och så vidare. Här har jag bland annat använt mig av Internet och olika skrifter, framställda av barnombudsmannen och stiftelsen Allmänna Barnhuset.

Jag har också utfört en empirisk undersökning av domar och beslut gällande umgänge, fattade av en mindre tingsrätt i västra Sverige under år 2005. Detta innebär att jag läst alla dessa och försökt att dra slutsatser kring deras tillvägagångssätt, kring vissa frågor, jämfört med gällande rätt och BO: s rekommendationer.

År 2005 kom ett betänkande av 2002 års vårdnadskommitté. Vad man bör ha i åtanke är, att denna utredning ännu är på förslagsnivå. Detta innebär således att information hämtad därifrån, inte i alla delar är att se som gällande rätt i skrivande skede.

2 Historisk tillbakablick

2.1 Umgängets uppkomst och utveckling i svensk rätt

Förhållandet mellan barn och föräldrar reglerades i huvudsak av bestämmelserna i 1734 års lag fram till åren 1917-1920, då den första egentliga barnlagstiftningen infördes.⁴ Fram till dess var den svenska barnrätten fragmentarisk. Uppfattningen att samhället, genom till exempel mer detaljerad lagstiftning, skall ha ett direkt inflytande över barn- och föräldrarelationen är relativt ny.⁵

Genom lagen den 12 november 1915 om äktenskaps ingående och upplösning, som trädde i kraft den 1 januari 1916, infördes den första bestämmelsen angående umgänge.⁶ Genom denna infördes en rätt för förälder till umgänge med det barn som denne inte hade vårdnaden om. Man ville förhindra att denne förälder obehörigen hindrades från personligt umgänge med barnet.⁷ I första hand var det vårdnadshavaren som bestämde om detta umgänge, men om den umgängesberättigade inte var nöjd med vad vårdnadshavaren bestämde i frågan, fick den avgöras av rätten.⁸ Man kan således säga att en förälder som var skild från vårdnaden av sitt/sina barn, hade en i det närmaste absolut rätt till umgänge med dessa, om inga särskilda skäl talade emot detta.⁹ Förälders rätt till umgänge begränsades endast i undantagsfall, om ett umgänge kunde anses till skada för barnet.¹⁰

Bestämmelsen om umgängesrätt överfördes senare till 1920 års lag om barn i äktenskap och därefter, år 1949, till föräldrabalken. Syftet med bestämmelsen var fortfarande samma som tidigare, att tillförsäkra förälder en rätt att träffa sitt barn. Umgänget antogs dock vara till glädje även för barnet.¹¹

Alltsedan 1970-talet har den svenska familjerätten varit föremål för en fortlöpande reformering. Utvecklingen på området har präglats av bland annat strävanden att tillgodose barnets intressen i relationen till föräldrarna.¹²

---

⁴ Sjösten s. 27.

⁵ Schiratzki år 2005 s. 11.

⁶ Sjösten s. 24, 107, Singer, s. 451, Prop. 1915:18 s. 86 f.

⁷ Singer s. 451.

⁸ Prop. 1981/82:168 s. 41 ff.

⁹ Sjösten s. 33.

¹⁰ Singer s. 451.

¹¹ Singer s. 451.

¹² Sjösten s. 31.

Någon saklig ändring i lagen gjordes sedan inte förrän 1983.¹³ Utredningen om barnens rätt, från 1979, hade bland annat lagt fram åsikter i sitt delbetänkande om föräldraansvar med mera, att gällande lagstiftning gav uttryck för en alltför ensidig föräldrarätt. Efter detta gjordes ändringar i föräldrabalken där det gavs uttryck för en, i väsentliga avseenden, ny syn på frågan om umgänge med barn. Detta blev betecknat såsom i första hand en rätt för barnet och dess behov som det ankommer på vårdnadshavaren att, så långt det är möjligt, tillgodose.¹⁴

Konventionen om barnets rättigheter antogs av FN:s generalförsamling den 20 november 1989. Konventionen ratificerades av Sverige och trädde i kraft den 2 september 1990. Barnkonventionen ger en universell definition av vilka rättigheter som borde gälla för alla barn i hela världen. Ratificeringen av barnkonventionen innebär att Sverige har förbundit sig folkrättsligt till att förverkliga den.¹⁵

År 1991 skedde förändringar i reglerna i föräldrabalken om vårdnad och umgänge. Dessa förändringar skedde med syfte att särskilt bana väg för en utveckling mot att föräldrarna, i så stor utsträckning som möjligt, skall kunna komma överens i dessa frågor. Genom ändringarna infördes bland annat en bestämmelse som anger att domstolen, vid bedömning av vad som är bäst för barnet, särskilt skall fästa avseende vid barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna.¹⁶ Denna bestämmelse kom emellertid att uppfattas så, att vårdnadshavaren skulle vara skyldig att medverka till umgänge även när detta riskerar att skada barnet. För att precisera när umgänge bör komma till stånd och för att undanröja det missförstånd som uppstått infördes, med ikraftträdande den 1 juni 1993, en bestämmelse som anger att domstolen vid bedömning av en umgängesfråga, skall beakta risken för att barnet i samband med umgänget utsätts för övergrepp, olovligen bortförs eller kvarhålls eller annars far illa.¹⁷

Genom ytterligare förändringar i föräldrabalken, som trädde i kraft den 1 januari 1996, infördes uttryckliga bestämmelser om barns rätt att komma till tals i mål om ärenden gällande vårdnad och umgänge.¹⁸

1998 års lagstiftning innebar att, barnets rätt till umgänge med den förälder som det ej bor tillsammans med, ytterligare lyftes fram i lagen.¹⁹ Vidare betonades föräldrarnas gemensamma ansvar för att barnets behov av umgänge, så långt som möjligt tillgodoses. Lagstiftaren har härigenom velat understryka att också den förälder som inte bor tillsammans med ett barn, har en skyldighet att umgås med detta.²⁰ År 1998 infördes också en

---

¹³ Sjösten s. 107, Prop. 1981/82:168.

¹⁴ SOU 1979:63 s. 81 ff, Prop. 1981/82:168 s. 41 ff.

¹⁵ BO:s hemsida.

¹⁶ Prop. 1990/91:8 s. 3 f.

¹⁷ Prop. 1992/93:139 s. 28 och 37.

¹⁸ Prop. 1994/95:224.

¹⁹ Prop. 1997/98:7 s.59 ff.

²⁰ Saldeen s. 189.

övergripande bestämmelse om att barnets bästa skall komma i främsta rummet vid avgöranden av alla frågor om vårdnad, boende och umgänge. Anledningen till detta var att ytterligare betona principen om barnets bästa. Samtidigt blev det möjligt för föräldrar som är överens att reglera dessa frågor genom avtal som, om de godkänns av socialnämnden, gäller på samma sätt som ett lagakraftvunnet domstolsavgörande.²¹

Beslut om umgänesrätt kunde tidigare endast komma i fråga om den ena föräldern var skild från vårdnaden. Vid gemensam vårdnad förutsattes att föräldrarna kunde komma överens i frågan. Även detta förändrades vid 1998 års lagstiftning, det blev nu möjligt för domstolen att besluta om umgänge även i de fall när föräldrarna har gemensam vårdnad.²²

---

²¹ Prop. 1997/98:7 s. 46 och 80 f.

²² Prop. 1997/98:7 s. 62.

3 FN: s Barnkonvention

3.1 Allmänt

Konventionen om barnets rättigheter antogs av FN: s generalförsamling den 20 november 1989. Initiativet till konventionen togs av Polen i samband med FN: s barnår 1979. Det polska förslaget byggde i stor utsträckning på FN: s deklaration om barnets rättigheter från 1959.²³ Konventionen trädde i kraft den 2 september 1990 sedan den ratificerats av 20 länder, varav Sverige var ett av dessa. Ratificeringen innebar att staterna åtog sig en internationell folkrättslig förpliktelse, att följa konventionen och anpassa respektive lag till konventionens innehåll.²⁴

I Sverige ledde ratificeringen inte till någon ny lagstiftning, riksdagen bekräftade istället att den svenska rätten stod i överensstämmelse med barnkonventionen.²⁵ Barnkonventionen är således inte direkt tillämplig rätt i Sverige, och domstolarna är därför inte bundna av konventionens regler såsom av svensk lag. Konventionsbestämmelserna skall användas vid tolkningen av svensk lag, så att tolkningen står i överensstämmelse med våra internationella åtaganden. Detta innebär att svensk lag skall tolkas mot bakgrund av konventionens bestämmelser och syfte. Detta gäller även när nya lagar arbetas fram. Sverige ratificerade konventionen utan att reservera sig på någon punkt. Sverige förpliktade sig därmed att, på det sätt som anges i konventionen, respektera och främja barns rättigheter.²⁶

Det pågår ett kontinuerligt arbete för att förverkliga konventionens intentioner i Sverige, dels genom att sprida och öka kunskapen om konventionen dels genom en anpassning av lagregleringen till de åtaganden konventionen innebär. Barnombudsmannen har, som tidigare framgått, en nyckelroll när det gäller att driva på genomförandet och bevaka efterlevnaden av barnkonventionen.²⁷

Barnkonventionen har ett nästintill universellt stöd. Endast två av världens erkända stater har ännu ej ratificerat konventionen, dessa är USA och Somalia. Till de skäl som i den interna amerikanska debatten förs fram mot ett ratificerande, hör uppfattningen att konventionen urgröper föräldraauktoriteten och ökar risken för konflikter i familjen.²⁸

---

²³ Ewerlöf, Sverne, Singer s. 22.

²⁴ SOU 2005:43 s. 641.

²⁵ Schiratzki 2005 s. 21 f.

²⁶ SOU 2005:43 s. 641, Ewerlöf, Sverne, Singer s. 22 f.

²⁷ Ewerlöf, Sverne, Singer s. 23.

²⁸ Schiratzki 2005 s. 19.

FN: s konvention om barns rättigheter har föregåtts av olika internationella deklamationer och överenskommelser. Nationernas förbund antog år 1924 en förklaring, Genève-deklamationen, som slog fast fem huvudprinciper i fråga om barns skydd och välfärd. År 1948 antog FN den allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna och som ovan nämnts kom år 1959 en särskild förklaring om barns rättigheter. Till skillnad från FN: s förklaring om barnets rättigheter är barnkonventionen bindande för de stater som skrivit under den. Den inhemska lagstiftningen skall stämma överens med barnkonventionens bestämmelser.²⁹

3.1.1 Barnets bästa, art 3

En av huvudprinciperna i barnkonventionen är barnets bästa. Barnets bästa skall komma i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barn och principen gäller alla samhällsområden. Barnets situation, behov och intressen skall alltid beaktas i beslutsfattandet. Detta innebär dock inte att barnets bästa alltid skall vara utslagsgivande. I situationer då barnets bästa vägs mot andra intressen, skall barnets bästa dock vara en tungt vägande faktor. I de fall, då andra intressen anses väga tyngre, krävs att beslutande myndighet kan visa att en sammanvägning av relevanta intressen i det enskilda fallet gjorts. Besluten måste också innefatta ett barnperspektiv.³⁰

Principen om barnets bästa kan härledas ur två grundläggande tankar som båda har satt sina spår i konventionen och det är att barn har fullt och lika människovärde och att de är sårbara och behöver särskilt stöd och skydd. I detta, att barnets bästa skall komma i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barn, ligger ett delvis nytt tänkande där barnet sätts i fokus på ett helt annat sätt än förut.³¹

Artikel 3, om barnets bästa, ger avsiktligt ingen fastställd definition av vad principen skall innebära. Det har inte ansetts möjligt att fastställa hållbara kriterier för vad som är barnets bästa inom olika områden och kulturer och som dessutom är hållbara över tiden. Barnkonventionen ställer däremot krav på staterna, eller de staten har delegerat beslutsrätten till, att alltid försäkra sig om att barnets bästa har redovisats i beslutsprocessen. I de situationer något annat än barnets bästa väger tyngre, skall en motivering till detta ställningstagande finns med, det vill säga en ingående analys med en sammanvägning av relevanta intressen. Konsekvenserna för barnet av olika alternativ skall också analyseras.³²

3.1.2 Skiljande av barn och föräldrar, art 9

Artikel 9 i barnkonventionen behandlar konventionsstaternas skyldigheter när det gäller skiljande av barn och föräldrar. Konventionsstaterna har en

---

²⁹ Ewerlöf, Sverne, Singer s. 187.

³⁰ SOU 1997:116 s. 125 f, SOU 2005:43 s. 641.

³¹ SOU 1997:116 s. 125 f.

³² BO, Små barn och umgängestvister s. 11.

skyldighet att säkerställa att barn inte skiljs från sina föräldrar mot deras vilja, utom i de fall ett åtskiljande är nödvändigt för barnets bästa. Ett sådant beslut kan vara nödvändigt till exempel vid övergrepp mot eller vanvård av barnet från föräldrarnas sida, eller när föräldrarna lever åtskilda och beslut måste fattas angående barnets vistelseort.³³

Punkten 3 i artikeln tar sikte på den situationen att barn och föräldrar är skilda från varandra. I dessa fall har konventionsstaterna en skyldighet att respektera rätten för barnet att regelbundet upprätthålla ett personligt förhållande till och en direkt kontakt med båda föräldrarna, utom då detta strider mot barnets bästa.³⁴

3.1.3 Barnets rätt att fritt uttrycka sina åsikter och att bli hörd, art 12

En annan av barnkonventionens grundläggande principer är barnets rätt att fritt uttrycka sina åsikter och att bli hörd. Barnkonventionens utgångspunkt är att ett barn ska ses som en egen person med egna åsikter och känslor. Barn bör därför, redan i tidig ålder, uppmuntras att delta i olika frågor som rör dem och det samhälle som de lever i.³⁵ Konventionsstaterna skall tillförsäkra det barn som är i stånd att bilda egna åsikter, rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet. Barnet skall beredas möjlighet till detta antingen direkt eller indirekt, i alla domstols- och administrativa förfaranden som rör barnet. Att bli hörd och få uttrycka sina åsikter är barnets absoluta rättighet, detta innebär att barnkonventionen inte öppnar upp för myndigheter att själva avgöra huruvida ett barn skall höras eller inte.

Rätten skall tillförsäkras det barn som är i stånd att bilda egna åsikter även om barnet ännu inte uppnått en sådan mognad att det verbalt kan kommunicera dessa.³⁶

I artikel 12 finns ingen åldersgräns för när barnet ska få uttrycka sina åsikter. Barnkonventionen utgår från varje enskilt barns individuella mognadsgrad och tillåter inte att nationell lagstiftning sätter upp någon åldersgräns för när barn ska få utöva sina rättigheter.³⁷ Barnets åsikter skall sedan tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad.³⁸

3.1.4 Föräldrarnas gemensamma ansvar, art 18

Föräldrar eller vårdnadshavare har huvudansvaret för barnets uppfostran och utveckling, för dessa skall barnets bästa komma i främsta rummet.

---

³³ SOU 2005:43 s. 642.

³⁴ SOU 2005:43 s. 642.

³⁵ BR 2005:06 s. 8.

³⁶ SOU 2005:43 s. 642.

³⁷ BR 2005:06 s. 8.

³⁸ SOU 2005:43 s. 642.

Konventionsstaterna skall göra sitt bästa för att säkerställa erkännandet av principen att båda föräldrarna har ett gemensamt ansvar för barnets uppfostran och utveckling, detta finns reglerat i konventionens 18:e artikel.³⁹

3.1.5 Våld och övergrepp, art 19

Konventionsstaterna har vissa skyldigheter att skydda barn mot våld och andra former av övergrepp, medan barnet är i föräldrarnas eller annan persons vård. Konventionsstaterna är skyldiga att vidta alla lämpliga lagstiftnings-, administrativa och sociala åtgärder samt åtgärder i utbildningssyfte för att åstadkomma ett sådant skydd för barnet. Exempel på åtgärder nämns i artikeln, dessa är bland annat upprättande av sociala program för att ge barnet och den som har hand om barnet nödvändigt stöd, rapportering av fall där barn far illa och, om det kan anses lämpligt, förfaranden för rättsligt ingripande.⁴⁰

---

³⁹ SOU 2005:43 s. 643.

⁴⁰ SOU 2005:43 s. 643.

4 Barns behov, ur ett beteendevetenskapligt perspektiv

4.1 Allmänt

För att ett barn skall komma till, behövs både en mamma och en pappa. Detta är en självklarhet, såväl psykologiskt som fysiskt. Man kan säga att barnet är en produkt av sina föräldrar. Föräldrarna lämnar biologiskt sina gener och ärftliga förutsättningar till barnet. Miljö, livslopp och omständigheter modifierar sedan, och utvecklar dessa genetiska förutsättningar till den enskilde individens unika varelse. På samma sätt utgör föräldrarna psykologiskt barnets ursprung och ger det dess psykologiska grundförutsättningar. Den klassiska utvecklingspsykologin visar att detta sker i ett samspel mellan barnet och i första hand modersgestalten, varefter så småningom fadersgestalten blir allt viktigare. Barnet får sin grundtrygghet genom moderns närande och varnande funktion som sedan är avgörande för de utmaningar och sökande utåt, som fadersfunktionen stimulerar.⁴¹

Barn är som sagt alltid en biologisk och psykologisk produkt av sina båda föräldrar. Utseende, personlighet, intressen och så vidare kommer i lika utsträckning att påminna om ursprunget. I triaden mamma/pappa/barn får barnet viktiga kunskaper och erfarenheter att bygga sin egen utveckling på. Det gäller här barnets alla utvecklingsstadier och berör områden som närhet, ömhet och avstånd, tillit och misstro, beroende och självständighet, inåtvändhet och utåtriktning, förmåga att tala om och visa känslor, inlevelse och medkänsla, aggressivitet och frigörelse, normer och regler, solidaritet med andra, manligt och kvinnligt med mera. Barnet upplever detta både i direkt relation med mamma respektive pappa, men också som åskådare till mammans och pappans relation. Hur gör en kvinna – hur gör en man och hur förhåller man sig till varandra i en nära relation?⁴²

4.2 Skilsmässa

Skilsmässor blir en allt vanligare företeelse i vårt samhälle. Av statistik från 1988 framgår att man räknade med att ca 20 – 25 000 barn per år var med om att deras föräldrar skilde sig. Statistik från 2004 visar att denna siffra ökat till ca 50 000.⁴³

---

⁴¹ Ds 1999:57 bilaga s. 1 ff. Gustavsson.

⁴² Ds 1989:52 bilaga s. 1 ff. Svedin.

⁴³ Statistiska Centralbyrån, statistisk årsbok 1988 och Barn och deras familjer från 2003.

I hela västvärlden har familjens roll, sammansättning och situation i samhället radikalt förändrats alltsedan femtiotalet. Bägge föräldrarna förvärvsarbetar i allt större utsträckning. Familjens tid tillsammans har på grund av detta i sin intensitet förtunnats betydligt. Den tid då familjen är samlad, det vill säga morgnar, kvällar och helger, fylls dessutom ofta av ett allt större inslag av stress kring praktiska ting samt ett alltmer ökat utbud av fritidssysselsättningar. Stress inom familjen är en av de viktigaste faktorerna till att skilsmässor alltjämt ökar.⁴⁴

Att mer eller mindre tappa kontakten med en förälder efter en skilsmässa, kan för ett barn innebära en ständig källa till frustration, en känsla av att vara oälskad och bortvald. Då föräldern finns, men som barnet kan uppleva det, inte bryr sig, får barnet svårt att sörja och uppnå någon bearbetning. Bitterhet och dålig självkänsla kan bli följderna av detta. Samtliga större skilsmässostudier betonar också, i linje med detta påstående, vikten av ett väl fungerande och regelbundet umgänge som inte kantas av konflikter med den icke hemmaboende föräldern. Denna sorts umgänge anses främja barnets psykiska hälsa och anpassning efter en skilsmässa, det lindrar även barns ofta förekommande intensiva otillfredsställelse med den reducerade kontakten med den icke hemmaboende föräldern. Barnets längtan efter en mer frekvent och regelbunden kontakt är ofta parad med ledsenhet och en känsla av förlust.⁴⁵

Efter en separation är det oftast mamman som bor stadigvarande med barnen. Männerna väntar ibland med att träffa barnen tills de själva har ordnat det för sig. Vissa män överger sina barn i denna kaotiska situation. Det kan handla om att de inte klarar kommunikationen med sin tidigare partner eller om att de inte kan hantera sorgen i att om och om igen skiljas från barnen. Detta gäller särskilt de män som har en svag fadersidentifikation och en otydlig bild av vad det är att vara man.⁴⁶

De fäder som fortsätter att träffa sina barn mister visserligen i samband med separationen, många gånger den dagliga kontakten, men de kan kanske skapa en annan typ av relation, som rymmer både närhet och kontinuitet. Majoriteten av frånskilda män klarar att ha en hyfsat regelbunden kontakt med sina barn, men det krävs av dem att de ska kunna hantera emotionella frågor. De som sitter kvar i gamla manlighetsideal är de som har det svårt och det är de som eventuellt överger sina barn.⁴⁷

Det råder delade meningar huruvida barn tar viss skada av att behöva uppleva en skilsmässa mellan dess föräldrar. En grundförutsättning för att barn på ett bättre sätt ska kunna handskas med detta, torde i alla fall vara att de inte tar på sig skulden för densamma. Yngre barn gör ofta detta, de måste

---

⁴⁴ Ds 1989:52 bilaga s. 1 ff. Svedin.

⁴⁵ Ds 1989:52 bilaga s. 1 ff. Svedin.

⁴⁶ Män och barn i skilda världar s. 22, Johansson.

⁴⁷ Män och barn i skilda världar s. 22, Johansson.

därför få hjälp med att förstå själva bakgrunden till skilsmässan, de måste komma till insikt med att skilsmässan inte beror på dem.⁴⁸

4.3 Föräldrarnas betydelse

Att familjen och föräldrarna har en stor betydelse för barns utveckling anses vara en självklarhet. Föräldrarnas betydelse understryks starkt i de flesta utvecklingspsykologiska teorierna.⁴⁹ Barnet lever till en början i symbios med modern, medan fadern är den som med sin närvaro hjälper till och gör den tillvaron möjlig. När barnet sedan uppfattar att det är en individ skild från modern blir fadern lika viktig.⁵⁰ Familjen kan liknas med ett ägg – om barnet är gulan så är mamman vitan och pappan skalet. Bilden illustrerar tydligt barnets behov av båda sina föräldrar.⁵¹

Föräldrar har olika roller i förhållande till sina barn. Framst beror de olika rollerna på att föräldrarna är olika som människor. Deras personligheter, olika sätt och stil, intressen och värderingar ger barnet ett rikt spektrum att ta till sig och spegla sig mot, införliva, förkasta och modifiera. De olika rollerna är också förbundna med könsroller och andra specifika sociala roller, den ene föräldern kan därför inte ersätta den andre. Barnet utvecklas i ett kontinuerligt växelspel med både sin mamma och pappa och kan därigenom hitta sina egna förhållningssätt och roller. Detta kan ske också i förhållande till andra, men föräldrarna är och förblir centrala för detta.⁵²

Föräldrarnas påverkan på barn och barns behov av sina föräldrar är, som tidigare antytts, fundamental och avgörande för ett barns utveckling. Föräldrarnas förmåga att harmonisera, komplettera varandra och samarbeta i omvårdnaden och fostran blir avgörande för om barnet går en positiv utveckling till mötes. Att växa upp tillsammans med båda sina föräldrar innebär dock inte med automatik att alla dess behov tillgodoses. Samtidigt innebär inte en skilsmässa att det är en omöjlighet att tillfredsställa dessa. Det viktiga, när en skilsmässa är ett faktum, blir att förstå barnets behov och att respektera dessa. Barn vars föräldrar skilt sig har ett behov av dem båda för sin fortsatta utveckling.⁵³

Det är mycket svårt för ett barn då en förälder inte inser att det längtar efter den andra föräldern, en längtan som ibland upplevs som förbjuden och därför aldrig uttrycks.⁵⁴ Det är också svårt för ett barn när en förälder visar att den inte tycker om den andre föräldern, barnet kan då uppleva det som om denne inte heller tycker om barnet, åtminstone inte den del som härstammar från den andre föräldern. Att behöva förneka och skämmas för

---

⁴⁸ Olsson s. 40.

⁴⁹ Ds 1989:52 bilaga s. 1 ff. Svedin.

⁵⁰ Män och barn i skilda världar s. 27, Jonson.

⁵¹ Män och barn i skilda världar s. 11, Elfver-Lindström.

⁵² Ds 1999:57 bilaga s. 1 ff. Gustavsson.

⁵³ Ds 1989:52 bilaga s. 1 ff. Svedin.

⁵⁴ Män och barn i skilda världar s. 13, Elfver-Lindström.

sitt ursprung eller försvara det, försvagar barnets känsla av att vara en bra och "hel person". Om barnet inte får prata om sin ena förälder i den andres närvaro, kan detta kännas som om barnet måste förneka en bit av sig själv. Föräldrar bör därför respektera att barnet känner lojalitet och samhörighet med båda sina föräldrar, även om dessa råkar vara i konflikt med varandra.⁵⁵

Barn behöver också båda sina föräldrar för att ha konflikter med. Från födelsen strävar barnet mot ökad självständighet, samtidigt som behovet av trygghet är ständigt närvarande. Närhet och distans är avgörande dimensioner i utvecklingen. Konflikten är medlet för att skapa distans, att våga sig ut på öppet vatten och möta utmaningen i att segla själv.⁵⁶

Barn behöver att deras föräldrar har en god inbördes föräldrarelation och kan se och prioritera sitt barns behov. Detta ger barnet förutsättningar att utveckla en stabil grundtrygghet och det är viktigt för dess personlighetsutveckling, identitetsutveckling, mognad och självförtroende. Barn som inte har två samverkande föräldrar kan också utvecklas positivt, och gör ofta så, men deras förutsättningar är osäkrare och deras väg knöligare. Det centrala för barn är således föräldrarnas ömsesidiga relation och deras relation till barnet. Goda respektfulla och stödjande relationer, samarbete präglad av omsorg om barnet och medvetandet av att bägge behövs, tillför barnet viktig psykologisk näring, utvecklar barnet och förebygger psykisk ohälsa. Viktigt är att barnet blir varse att föräldrarna respekterar varandra och kan se varandra som resurser och värdefulla tillgångar för barnet. Därigenom får barnet signaler om att både det manliga och det kvinnliga är värdefullt, att de olika delar och aspekter som finns inom barnet är bra och behövs. Det bidrar till att barnets personlighet, identitet och självförtroende utvecklas gynnsamt.⁵⁷

Som framkom tidigare är det vanligen så att barnen, efter en skilsmässa, bor stadigvarande tillsammans med mamman medan de utövar ett visst umgänge med pappan. Det finns tyvärr de pappor som helt försvinner ut ur barnens liv, detta är att anse som allvarligt. En frånvarande pappa kan för en flicka betyda en katastrof. Hon behöver under sin uppväxttid vara en "prinsessa" för en vuxen man, hon behöver bekräftelse på att hon duger som hon är. Risken är annars att hon i tonåren använder det redskap hon har, sexualiteten, för att skaffa sig relationer till män. Om pappan inte givit henne denna livsviktiga bekräftelse, riskerar hennes beteende att bli destruktivt och hon upplever kanske att det är negativt att vara tjej.⁵⁸

Inte minst pojkar lider av att inte ha någon kontakt med sina pappor. Om pojken inte har en man att knyta an till, när han upptäcker att mamman är av en annan sort, så kommer hans fortsatta beroende av henne att skapa starkt ambivalenta känslor. Hans beroende av mamman skapar en rädsla för

---

⁵⁵ Ds 1989:52 bilaga s. 1 ff. Svedin.

⁵⁶ Ds 1999:57 bilaga s. 1 ff. Gustavsson, se även Olsson s. 30.

⁵⁷ Ds 1999:57 bilaga s. 1 ff. Gustavsson.

⁵⁸ Män och barn i skilda världar s. 39 f, Svedin.

beroende i hans vuxna förhållanden. Pojken tvingas gömma undan eller förneka sin sårbarhet. En tidig relation till fadern är nödvändig för att pojken ska kunna hantera separationen från modern. Om pojken inte har något nära förhållande till sin far, riskerar han att bygga så starka försvar att han blir en känslomässig krympling och/eller en aggressiv, våldsam kvinnohatare. Detta kvinnoförakt har sitt ursprung från rädsla. Utan tillräckliga identifikationsmöjligheter härmar pojken det han tror är manlighet.⁵⁹ Mer eller mindre välunderbyggt har det också hävdats, att så kallade ”värstingar” många gånger inte har positiva manliga förebilder och saknar pappor som engagerar sig.⁶⁰

Det är många barn som går omkring med hål i själen på grund av att de mist kontakten med en av sina föräldrar. Bris, Barnets Rätt i Samhället, har en överrepresentation när det gäller samtal om umgängesproblem. För barnens skull borde detta inte tillåtas vara ett problem. Barn måste få bekräftelse på att de är betydelsefulla människor.⁶¹

4.4 Barnets behov i förhållande till ålder

Föräldrarna kommer under olika perioder i barnens utveckling att stå barnet olika nära och representera olika behov. Närheten till modern är till exempel mycket viktig för barn under de första levnadsåren. Barn har då ett behov av det känslomässiga band som växt sig starkt under graviditeten och nyföddhetsperioden i mor-barnrelationen, detta gäller förstås där denna utvecklats positivt och utan komplikationer eller avbrott.⁶²

Det barn vars föräldrar skiljer sig då barnet är i späda ålder, behöver framför allt trygghet genom kontinuitet, närhet och förutsägbarhet. Det behöver att rutiner och bemötande inte alltför drastiskt förändras, att såväl den psykologiska situationen som den fysiska är sig lik från dag till dag.⁶³

Barn som inte har en bra inre minnesbild av föräldrarna behöver ett ganska tätt umgänge för att bilden av föräldern inte skall försvagas.⁶⁴ Umgänget för dessa barn utformas därför bäst om de har ett stadigt boende hos och daglig kontakt med en vårdare, samt träffar den andra föräldern tätt det vill säga flera gånger i veckan.⁶⁵ När barn inte utvecklat en tidsuppfattning kan det dessutom bli ett trauma för barnet att skiljas från den förälder barnet bor hos, under en längre period. Två veckors sommarumgänge för ett barn under tre år är exempelvis en alldeles för lång tid.⁶⁶ Två veckor är i späda ålder en

---

⁵⁹ Män och barn i skilda världar s. 39 f, Svedin.

⁶⁰ Ds 1999:57 bilaga s. 1 ff. Gustavsson.

⁶¹ Män och barn i skilda världar s. 8, Bing.

⁶² Ds 1989:52 bilaga s. 1 ff. Svedin.

⁶³ Ds 1999:57 bilaga s. 1 ff. Gustavsson, Små barn och umgängestvister s. 15, Enberg.

⁶⁴ Ds 1989:52 bilaga s. 1 ff. Svedin.

⁶⁵ Ds 1999:57 bilaga s. 1 ff. Gustavsson, Små barn och umgängestvister s. 15, Enberg.

⁶⁶ Små barn och umgängestvister s. 15, Enberg, SOU 1995:79 bilaga 15 s. 1 ff. Gustavsson.

oändlighet och den som man inte ser på så lång tid kan för barnet nästan ha försvunnit ur medvetandet.⁶⁷ Det kan då finnas risk för att ett barn går tillbaka i utvecklingen. Umgänge under dagtid är en bra lösning i dessa fall. Om barnet känner umgängesföräldern väl, kan även en eller två övernattningar vara godtagbart, inte mer.⁶⁸ När den ena föräldern är obekant för barnet borde en längre period av invänjning för barnet förekomma.⁶⁹

Om det visar sig vara lämpligt med övernattningar kan det vara bra för barnet att komma hem en stund på dagen och hälsa på, då detta är praktiskt möjligt. Att låta barnet ringa den andre föräldern är en hjälp för barnet att minnas denne, att visa kort på och prata om den andra föräldern kan också vara ett alternativ. Detta gäller även för en boförälder, i förhållande till umgängesföräldern, som ett sätt och en hjälp till att utveckla och fördjupa kontakten, för denne med sitt barn.⁷⁰

Behoven av både mamma och pappa är mycket viktig i 3-5 års åldern.⁷¹ När barnet blir lite äldre, cirka 5 år, börjar det få ett uttalat behov av en nära relation med förälder av samma kön. Detta gäller inte minst pojkar. Små barn vistas i kvinnodominerade miljöer, alltifrån hemma hos en ensamstående mamma, till barnomsorgen och sedermera lågstadieskolan. Det är ont om manliga förebilder och pojkar behöver sina fäder. Umgänge borde här kunna vara flexibelt på ett odramatiskt sätt, så att den moderliga kontinuiteten och närheten kunde växla över till mer av faderlighet.⁷²

När barnet blir äldre behöver det en fortsatt regelbunden kontakt för att hålla kvar och utveckla relationen till den icke hemmaboende föräldern och för att det skall kännas meningsfullt för bägge att träffas. Det är vanligtvis först i pro-adolescens som barn har ett så väl utbyggt kamrat- och fritidsliv att de själva kan eller vill avstå från kontakt med föräldern för att träffa kamrater, åka på läger etcetera.⁷³

I elva-tolvårsåldern börjar det intellektuella och moraliska tänkandet att utvecklas, så att man självtändigt kan bilda egna uppfattningar. När barnet utvecklas mot en större självständighet, är det viktigt att vuxenvärlden successivt träder tillbaka. Barn har dock fortfarande ett behov av att känna att de har vuxna i bakgrunden, som kan fungera som hjälp och stöd om det behövs, vilket innebär en trygghet för barn som är på väg mot en egen identitet. Det är nu viktigt att barnen får komma med egna synpunkter och att de får vara delaktiga i familjens gemensamma beslut.⁷⁴

---

⁶⁷ Ds 1999:57 bilaga s. 1 ff. Gustavsson, Små barn och umgängestvister s. 15, Enberg.

⁶⁸ Små barn och umgängestvister s. 15, Enberg.

⁶⁹ Små barn och umgängestvister s. 14, Adolfsson.

⁷⁰ Små barn och umgängestvister s. 14, Adolfsson.

⁷¹ Ds 1989:52 bilaga s. 1 ff. Svedin.

⁷² Ds 1999:57 bilaga s. 1 ff. Gustavsson.

⁷³ Ds 1989:52 bilaga s. 1 ff. Svedin.

⁷⁴ Olsson s. 36.

Oberoende av barnets ålder gäller att dessa behöver umgås med sina föräldrar även under vardagliga förhållanden. Det är således inte att föredra, vilket ofta är fallet, att ett umgänge bara skall utgöras av ett helgumgänge. Förälder kan då komma att stå utanför mycket av den vardagliga skötseln och uppfostran, därmed försvåras dennes möjlighet att påverka sitt barns utveckling. Kontakten kan lätt kännas konstlad.⁷⁵ Barn tjänar på att träffa umgängesföräldern frekvent och i vardagen, så att relationen växer ur alla de naturliga situationer runt omhändertagande, tillsyn, uppfostran, stimulans och lust, men också konflikt och trötthet, som hör vardagen till. Det är således viktigt att försöka utöka umgängestillfällena att också omfatta en vardaglig kontakt, när så är praktiskt möjligt.⁷⁶

Björn Sundberg, barnpsykiater och överläkare, menar att när det gäller barns behov så är det svårt att med bara vetenskap och forskning fastslå detta på ett sätt att det blir applicerbart i alla situationer. Detta, menar han, medför att det finns ett utrymme för att bortse från barns behov eller ändra uppfattning om vad barn behöver allt eftersom samhället förändras och andra intressen gör sig påminda. Särskilt när barns och vuxnas behov står i konflikt med varandra, är risken stor för att barns behov får en underordnad betydelse. Det kan också hända att man försöker undanröja konflikten genom att ändra på bedömningen av vad barn behöver. Ett exempel på detta är barns behov av kontinuitet. Att säga att barn inte längre behöver kontinuitet i tillvaron, i en tid när föräldrar själva vill ha växelvis boende, ger upphov till misstänksamhet. När, vad som uppfattas som barns behov, förändras till att stämma bättre med nya strömningar i samhället uppmanar Sundberg till vaksamhet. Han tillägger även, att så länge det saknas vetenskapligt underlag, så är domstolarna hänvisade till att värdera trovärdigheten i olika experters bedömningar.⁷⁷

4.5 Konflikter

Att ha ett regelbundet umgänge med den förälder man inte längre bor tillsammans med är, i de allra flesta fall, positivt för barn. Då konfliktnivån efter skilsmässan är fortsatt hög är dock risken stor att umgänget blir till en belastning i stället, vilket kan försämra barnets mående.⁷⁸

Barn är alltid i underläge och det är mycket omskakande för dem att uppleva fientlighet och våldsamma konflikter mellan föräldrarna. Detta gäller vare sig familjen är intakt eller ej. Sundbergs åsikt är den att en skilsmässa i sig är mindre skadlig för barn, jämfört med att regelbundet se sina föräldrar skrika, gråla, hota och slåss. Sundberg menar att det är bättre för barn att växa upp med en förälder som mår och fungerar bra, än med två som ständigt är tyngda av en ändlös konflikt.⁷⁹

---

⁷⁵ Ds 1989:52 bilaga s. 1 ff. Svedin.

⁷⁶ Ds 1989:52 bilaga s. 1 ff. Svedin, Ds 1999:57 bilaga s. 1 ff. Gustavsson.

⁷⁷ Någon måste sätta ner foten s. 18, Sundberg.

⁷⁸ Någon måste sätta ner foten s. 16, Sundberg.

⁷⁹ Någon måste sätta ner foten s. 13 ff. Sundberg.

Det händer att föräldrar som är i konflikt med varandra använder barnet i kampen mot varandra. Barnet kan exempelvis hamna i koalition med en förälder, det vill säga, gå en förälders ärende genom att ständigt sätta sig i konflikt med den andre. Ibland händer det att barnets olika handlingar tolkas som ett uttryck för ställningstagande i konflikten mellan föräldrarna. Barnet kan i vissa situationer bli den enes eller bägges tröstare och beskyddare. Detta är roller som barnet hamnar i och ikläder sig mot sin vilja. Barnet har små möjligheter att välja bort detta och det kan även vara till skada för barnet, om situationen blir bestående.⁸⁰

4.5.1 Konflikter kan orsaka dåligt självförtroende

Att vara älskad för den man är, utgör grunden för ett gott självförtroende. Ett barn behöver känna att det duger och att dess särart respekteras. När barnets olika drag och fasetter ses som en helhet som inte i grunden ifrågasätts, växer barnets självförtroende och en positiv självbild skapas. Ett gott självförtroende är en av de viktigaste faktorerna för en god psykisk hälsa, detta gäller sannolikt även den fysiska hälsan.⁸¹

Orsakerna till att ett barn utvecklar ett dåligt självförtroende kan vara många och sammansatta, i skilsmässosituationer och när föräldrar strider om ett barn är dock risken för detta större. Föräldrarna befinner sig i konflikt med varandra, de är kritiska, arga och förkastande gentemot varandra. Barnet får lätt känslan av att den kritik de hör en förälder rikta mot den andra, också gäller barnet i de avseenden som barnet upplever att den liknar den andre föräldern. När barn dras in i föräldrakonflikten, används och spelas ut, offras i striden och liknande, riskerar barnet olika typer av skador och svårigheter, beroende på ålder och var det befinner sig i sin psykologiska utveckling. Oftast kan föräldrarna inse barnets svåra situation, förklara för det och prioritera dess intressen. De flesta barn går också oskadade ur sina föräldrars skilsmässa, även om alla barn lider av den och önskar sina föräldrar sams igen.⁸²

4.6 Växelvis boende, den mest extrema formen av umgänge

Enligt ovan är det bra för barn, under normala förhållanden, att umgås med båda sina föräldrar. Umgänget bör präglas av flexibilitet, det skall vara individuellt upplagt och täta möten med inslag av vardag är att föredra.

---

⁸⁰ Ds 1999:57, bilaga s. 1 ff. Gustavsson.

⁸¹ Ds 1999:57, bilaga s. 1 ff. Gustavsson.

⁸² Ds 1999:57, bilaga s. 1 ff. Gustavsson.

För att få ytterligare ett perspektiv på detta är det av intresse att ta upp den mest extrema formen av umgänge det vill säga växelvis boende, och titta på vad som blivit sagt om dess för- och nackdelar.

Vid växelvis boende är föräldrarnas förmåga att samarbeta det mest centrala, dessutom är förmågan till flexibilitet viktig. Barnets behov av respektive förälder kan variera från tid till annan vilket bör respekteras av vardera föräldern. Det underlättar givetvis betydligt om föräldrarna bor i närheten av varandra.⁸⁴

Positiva synpunkter på växelvis boende är bland annat att en skilsmässa inte upplevs som en lika förödande förlust, eftersom barnen inte förlorar någon älskad och livsviktig person. Barnen behöver inte längta efter den andre föräldern i lika stor utsträckning som annars kan vara fallet. Barnen känner sig älskade och att de är viktiga för båda föräldrarna, vilket stärker självkänslan. Andra positiva aspekter är att barnen kan känna att de medverkar till att föräldrarna träffas och har ett gott samarbete. Barnen slipper dåligt samvete då de känner att det är rättvist mot föräldrarna, att de är lika mycket hos dem båda. Barnet får dessutom behålla vardagslivet med båda föräldrarna, vilket också är väldigt viktigt. Något som också följer av växelvis boende är att barnen behåller båda föräldrarna som identifikationsfigurer, det föreligger inte heller någon risk att kontakten med någon av föräldrarna upphör i tonåren.⁸⁵

Negativa uttalanden om växelvis boende handlar om att det många gånger kan vara en rättvisetanke bakom. Barn skall inte behöva tänka på någon rättvisa, det är barnets behov som skall styra. Det kan dessutom bli söndag hela veckan, fest var dag. Barn kan bli överbeskyddade och de lär sig inte att ta konflikter, de får också svårare för att lära sig att etablera djupa och känslomässiga kontakter. Barn blir dessutom fragmenterade och får ingen kontinuitet, de kan bli förvirrade av att inte ha en fast punkt.⁸⁶

Som framgått tidigare i texten ställde sig Björn Sundberg tvekan till att växelvis boende skulle vara ett fenomen som uppstått till följd av barnens behov. Maria Alfvén, legitimerad psykolog, menar dock att växelvis boende kan vara en bra konstruktion med hänsyn till hur dagens samhälle ser ut. Föräldrarna kan jobba hårt under en vecka, utöva fritidsaktiviteter och träffa sina vänner och så vidare. Den vecka då de har barnen, kan de då vara hemma mera och ha vardagen ihop med dessa. Barnen får på detta vis mer tid tillsammans med föräldrarna, föräldrarna får samtidigt mer "egen" tid. Barn kan dessutom uppleva att det är skönt att "vila upp sig" från den ena föräldern, vilket gäller särskilt tonåringar.⁸⁷

---

⁸⁴ Någon måste sätta ner foten s. 19, Alfvén.

⁸⁵ Någon måste sätta ner foten s. 19, Alfvén.

⁸⁶ Någon måste sätta ner foten s. 19, Alfvén.

⁸⁷ Någon måste sätta ner foten s. 19, Alfvén.

5 Gällande rätt

5.1 Umgänge i svensk lag

Regler om umgänge finns framför allt i 6 kapitlet, föräldrabalken. Barn har till en början vissa grundläggande rättigheter, vilka är rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran. Dessutom skall barn behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling, FB 6:1. Barn har också grundläggande behov som de har rätt att få tillgodosedda av sina föräldrar, barnets grundläggande rättigheter kan vara en vägledning till förståelse kring vilka dessa behov är.⁸⁸

Barnets bästa skall komma i främsta rummet vad gäller umgänge. Särskilt avseende skall fästas vid barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna. Eventuella risker för övergrepp eller att ett barn olovligen förs bort, hålles kvar eller annars far illa skall också beaktas, FB 6: 2a.

Vid avgöranden om umgänge skall också hänsyn tas till barnets vilja, detta med beaktande av barnets ålder och mognad, FB 6: 2b. Domstol kan besluta om villkor för umgänget, om det behövs för att det skall fungera väl. Sådana villkor kan till exempel vara att en kontaktperson skall närvara vid umgänget, eller vid hämtning och lämning av barnet eller att umgänget endast får ske på en viss plats.⁸⁹

Barn har rätt till umgänge med den förälder som det ej bor tillsammans med. Föräldrarna har ett gemensamt ansvar för att denna rätt, efter barnets behov, så långt möjligt skall kunna tillgodoses. Upplysningar som kan främja detta umgänge, skall lämnas av den vårdnadshavare som bor tillsammans med barnet, om inte särskilda skäl talar mot detta, FB 6:15. Upplysningsskyldigheten gäller framför allt frågor med en mer påtaglig effekt för umgänget, men för att umgängesföräldern på ett naturligt sätt skall bli delaktig i barnets vardag och ta en mer aktiv del, kan det även vara viktigt att upplysa om frågor av mer vardaglig karaktär.⁹⁰ En ovilja att lämna upplysningar kan i vissa fall likställas med ovilja att främja kontakten mellan barnet och andra föräldern, vilket i sin tur kan vara ett tecken på att vårdnadssituationen bör omprövas.⁹¹

Om barnet står under vårdnad av minst en av föräldrarna, får föräldrarna själva avtala om umgänge. Avtalet gäller om det är skriftligt och socialnämnden har godkänt det. Avtalet skall godkännas om överenskommelsen är till barnets bästa, 6: 15a. Av socialtjänstlagen 5:3, framgår att föräldrar kan erhålla hjälp för att nå enighet angående umgänget,

---

⁸⁸ Prop. 1981/82:168 s. 22.

⁸⁹ SOU 2005:43 s. 513.

⁹⁰ Socialstyrelsen s. 59 f.

⁹¹ Prop. 1990/91:8 s. 64.

genom så kallade samarbetsavtal, FB 6:18. Ett avtal godkänt av socialnämnd är verkställbart på samma sätt som en lagakraftvunnet domstolsavgörande,

FB 21:1, st 3. Om föräldrarna inte kan nå en överenskommelse genom avtal skall domstol besluta om umgänge, detta beslut skall givetvis också ske efter vad som är bäst för barnet. Talan får föras av den förälder som önskar umgås med sitt/sina barn, FB 6:15 a. Frågor om umgänge tas upp av rätten i den ort där barnet har sin hemvist, frågan kan också tas upp i samband med äktenskapsmål. Finns ingen behörig domstol, tas frågan upp av Stockholms tingsrätt, FB 6:17. Rätten skall se till att frågor om umgänge blir tillbörligt utredda. Innan rätten avgör ett mål om umgänge skall socialnämnden höras eller, om det är tillräckligt, beredas tillfälle att yttra sig. Barnet får höras inför rätten, om barnet själv begär det eller särskilda skäl annars talar för det, samt att det är uppenbart att barnet inte kan ta skada av att höras, FB 6:18.

Verkställighet av vad allmän domstol har beslutat eller föräldrarna med socialnämnds godkännande har avtalat angående ett umgänge söks hos länsrätten, FB 21:1. Domstol måste i sitt beslut om umgänge noga ange under vilka tider umgänge skall äga rum. Detta är nödvändigt för att ett beslut skall vara verkställbart.⁹² Det umgänge som en domstol beslutar om gäller formellt fram till den dag barnet fyller 18 år.⁹³

5.1.1 Principen om barnets bästa m.m.

Att barnets bästa skall komma i främsta rummet framgår av FB 6:2 a.

Principen om barnets bästa har funnits i svensk lagstiftning långt innan barnkonventionen antogs. Principen härrör från tidigt 1900-tal då det kom en reaktion mot hur dåligt barn kunde ha det. Det genomgående temat i de lagar som följde därpå kan sägas vara just principen om barnets bästa.⁹⁴

Barnets bästa är en huvudprincip som skall genomsyra alla bedömningar och beslut som tas angående ett umgänge. Det finns inga andra intressen som kan få företräde. Enbart och uteslutande barnets bästa ur ett barnperspektiv skall vara avgörande vid alla beslut som rör umgänge.⁹⁵

Bestämmelsen har en tydlig förankring till barnkonventionens artikel 3, som föreskriver att barnets bästa skall komma i främsta rummet vid alla avgöranden som rör barn. Det gäller såväl domar och beslut av domstol som för beslut av socialnämnden angående föräldrars träffade avtal att godkänna eller ej.⁹⁶ Artikeln tar i första hand sikte på åtgärder som vidtas av det offentliga inom den rättsliga sfären, men av art. 18 framgår att även föräldrar måste se till barnets bästa. Till skillnad mot den svenska bestämmelsen om barnets bästa, vilken innebär att inget intresse får

---

⁹² Walin, Wängby 6:68.

⁹³ Sjösten s. 104.

⁹⁴ SOU 1997:116 s. 140.

⁹⁵ Prop. 1997/98:7 s. 103 f, SOU 2005:43 s. 105.

⁹⁶ Prop. 1997/98:7 s. 103.

ges företräde, innebär barnkonventionens artikel 3 att barnets bästa skall vägas mot andra intressen.⁹⁷

Begreppet "barnets bästa" preciseras ej närmare i lagtexten, det går inte att en gång för alla precisera innebörden av ett sådant begrepp.⁹⁸ Man vill dessutom inte gå miste om nödvändig flexibilitet i enskilda fall.⁹⁹ Begreppet är dessutom relativt och betyder olika saker för olika människor beroende på hur man uppfattar barns behov. Begreppets innebörd ändras också över tid, i takt med att ny kunskap växer fram och efter att värderingar förändras i samhället. Bedömningen av vad som är barnets bästa måste därför alltid göras individuellt inför varje beslut och bygga på kunskap och beprövad erfarenhet i kombination med att barnet självt får komma till tals. Det är viktigt att göra klart att det är barnets intressen som skall stå i fokus och inget annat. I 2002 års vårdnadskommittés utredning, som kom förra året (2005), betonas att det skall vara enbart och uteslutande barnets bästa ur ett barnperspektiv som skall vara avgörande vid alla beslut som rör bland annat umgänge. Bedömningen skall grunda sig på en helhetsbedömning av barnets situation där barnets samtliga behov och omständigheter i övrigt beaktas.¹⁰⁰

Vad som är bäst för ett barn kan således inte schablonmässigt bestämmas, avgörande måste bli individuella omständigheter i det specifika fallet. Det finns dock vissa omständigheter som man valt att nämna speciellt i lagen, såsom barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna och eventuella risker för övergrepp eller att ett barn olovligen förs bort, hålles kvar eller på annat sätt far illa, FB 6:22. Att dessa omständigheter tagits upp särskilt, är i första hand ett uttryck för att dessa aldrig får glömmas bort, lagstiftaren har därför velat fästa speciell uppmärksamhet på dessa.¹⁰¹ Det rör sig således inte om någon uttömmande uppräknings¹⁰² och det behöver ej heller betyda att de angivna omständigheterna nödvändigtvis, kommer att betyda mer än andra viktiga förhållanden, som måste beaktas vid ställningstagandet av vad som är barnets bästa.¹⁰³

Andra omständigheter att beakta beträffande principen om barnets bästa och umgängesfrågor är barnets ålder och mognadsgrad, barnets inställning, barnets känslomässiga anknytning till umgängesförälder och föräldrarnas förhållande till varandra.¹⁰⁴ Barnets bästa innebär för övrigt att föräldrar måste kunna prioritera barnets behov framför sina egna.¹⁰⁵

---

⁹⁷ SOU 1997:116 s. 135 och 163, se även SOU 2005:43 s. 478 f.

⁹⁸ Prop. 1997/98:7 s. 104.

⁹⁹ Prop. 1997/98:7 s. 47.

¹⁰⁰ SOU 2005:43 s. 105.

¹⁰¹ SOU 2005:43 s. 106.

¹⁰² Wickström s. 17.

¹⁰³ SOU 2005:43 s. 106.

¹⁰⁴ Saldeen s. 191.

¹⁰⁵ Sjösten s. 45.

I förarbetena har man uttalat att barnets bästa skall tolkas med utgångspunkt i både ett objektiva och subjektiva perspektiv. Det objektiva perspektivet skulle innebära att beslutsfattare på olika nivåer gör bedömningar av barnets bästa grundade på vetenskap och beprövad erfarenhet. Med det subjektiva perspektivet avses att barnet självt, under förutsättning av att det vistas i en trygg miljö där det inte alltför mycket påverkas av någon enskild vuxen, skall få ge uttryck för vad det anser vara dess bästa.¹⁰⁶ I förarbete har uttalats att det är mycket svårt eller rent av, nästan omöjligt, att objektiva slå fast vad som är bäst för barnet. Man menar att i sådana fall blir det till sist domstolens respektive socialnämndens uppfattning, antaganden och bedömningar som blir avgörande.¹⁰⁷

I vårdnadskommitténs utredning, som nämnts ovan, skall bedömningen av vad som är bäst för barnet dessutom ske utifrån ett barnperspektiv. Ett grundläggande element i ett sådant barnperspektiv, menar man, måste vara respekten för barnets fulla människovärde och integritet. Barn skall behandlas som kompetenta och resursstarka individer med rätt till delaktighet i alla beslut som rör dem.¹⁰⁸ Till sist måste hänsyn även tas till allt som rör barnets fysiska och psykiska välbefinnande och utveckling. Så långt möjligt skall därvid såväl kortsiktiga som långsiktiga effekter för barnet beaktas.¹⁰⁹

Enligt resonemang ovan, nämns inte i lagen vad som närmare bestämt skall anses vara barnets bästa. Barnets bästa måste avgöras i varje enskilt fall, utifrån en helhetsbedömning av det enskilda barnets situation och individuella förhållande. Det handlar om att göra en prognos för framtiden och att försöka att tillgodose det specifika barnets intressen och behov framöver.¹¹⁰

Barnombudsmannen har uttalat att barnets bästa ofta tolkas på ett sätt som i själva verket sätter föräldrarnas, inte barnets, intressen i främsta rummet och att detta inte är förenligt med själva grundtanken i barnkonventionen. Denne betonar att det är barnets bästa som skall styra tillämpningen av föräldrabalken, inte föräldrarnas önskemål och behov. Tyvärr så sker detta inte alltid. Domare och tjänstemäns inom socialtjänsten har alla mycket viktiga roller i mål och ärenden som handlar om umgänge. Dessvärre saknar många tillräcklig kunskap om barn och deras behov för att dessa skall kunna fatta väl avvägda beslut, som skall leda till att barnets bästa sätts i främsta rummet. Faktum är att vuxna har lättare att identifiera sig med vuxnas situation och känslor än med barns.¹¹²

---

¹⁰⁶ SOU 1997:116 s. 135.

¹⁰⁷ Prop. 1997/98:7 s. 104, se även SOU 2005:43 s. 478.

¹⁰⁸ SOU 2005:43 s. 106.

¹⁰⁹ Prop. 1997/98:7 s. 104, SOU 2005:43 s. 105.

¹¹⁰ Ewerlöf, Sverne, Singer s. 79.

¹¹² BR 2005:06 s. 7, BI 2003:01 s. 2.

5.1.2 Barnperspektiv¹¹³

När man skall bedöma barnets bästa sägs att man skall se på problematiken ur ett barnperspektiv. Vad innebär då detta?

Utgångspunkt i barnperspektivet är respekten för barnets fulla människovärde och integritet. En annan utgångspunkt är barndomens egenvärde. Barn är inte bihang till föräldrarna eller passiva mottagare av föräldrapåverkan. Barnen är unika individer med egna behov. Barndomen är inte heller enbart en förberedelse för vuxenlivet utan också en del av livet, med ett värde i sig. Begreppet perspektiv betyder synvinkel. I detta sammanhang kan det betyda att se olika beslutsalternativ ur barnets synvinkel, att se med barns ögon. Det handlar om att försöka ta reda på hur barn uppfattar och upplever sin situation och eventuella förändringar. Det räcker inte med att man gör någonting som man som vuxen anser vara till barnets bästa. Barnperspektivet innefattar ett visst mått av empati, inlevelse och förmåga att identifiera sig med barnets situation.

Barnet själv kan inte ha ett barnperspektiv då det lever i det samma. Det som avses i detta sammanhang är att beslutsfattare således skall försöka att se med ett barns ögon hur olika beslut uppfattas av barnet själv. Barnet skall sättas i fokus, barnet är en slags expert på sin egen situation. Det finns inte bara ett barnperspektiv, detta är olika beroende på barnets ålder

Att ha barnperspektiv i beslutsfattandet innebär att man noga analyserar vilka följder ett beslut kan få för ett enskilt barn eller för barn som grupp. Det innebär vidare att man sätter sig in i och försöker förstå barns eller ungdomars situation. Förståelsen är central och en förutsättning för att kunna vidta åtgärder för ett barns bästa. Att byta perspektiv innebär också att man inte helt anammar barnets värld. Det är i sista hand den vuxne som utifrån ett vuxet perspektiv, kunskaper och erfarenheter måste fatta beslut och ta ansvar för detta.

5.1.3 Grundläggande rättigheter¹¹⁴

Barn har vissa grundläggande rättigheter som skall beaktas. Dessa är rätt till omvårdnad, trygghet och god fostran, motsvarigheten till denna bestämmelse står att finna i barnkonventionens 18:e artikel. Barn skall dessutom behandlas med aktning för sin person och egenart och får ej utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling, FB 6:1.

Rätten till omvårdnad omfattar såväl den fysiska som den psykiska och sociala omsorgen. Fysisk omsorg handlar om materiella behov, barnet skall ha tak över huvudet och mat på bordet, det skall även få en möjlighet att

---

¹¹³ SOU 1997:116 s. 137 f.

¹¹⁴ Prop. 1981/82:168 s. 59 f, Sjösten s. 37, Wickström s. 22 f.

utbilda sig. Med psykisk omsorg menas att barnet skall få omtanke, trygghet, förståelse, att det sätts gränser för dess handlande och att det får fostran. Att barnet har rätt till trygghet menas att det skall få leva i ett stabilt förhållande och ha någon att lita på. Till god vård och fostran hör att barnet får känna sig behövt och att det får pröva sin förmåga och utveckla sina inneboende resurser för att, efter hand, frigöra sig från sitt beroende av föräldrarna.

Barnet skall även lära sig att sätta gränser för sitt handlande och ta ansvar.

Ett barn skall behandlas med aktning för sin person och egenart. Föräldrarna skall visa hänsyn och respekt för de individuella egenskaper och särdrag som ett barn har. Ett barn får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling. Genom denna bestämmelse förbjuds alla former av kroppsliga bestraffningar, även lätta slag och luggningar omfattas av detta förbud. Även psykisk bestraffning är förbjudet (annan kränkande behandling) vilket kan innefatta att man låser in ett barn i en garderob, att hota barnet, förlöjliga eller frysa ut det. Att öppna och läsa brev, tillhörande barnet, kan även omfattas av detta förbud. Barnet har i takt med stigande ålder, rätt till ett allt starkare integritetsskydd.

Vid en eventuell tvist om umgänge, bör domstol välja den lösning som bäst främjar dessa barnens rättigheter.

5.1.4 Grundläggande behov¹¹⁵

Utredningen om barnets rätt gjorde i sitt betänkande, SOU 1979:63, en redogörelse för de grundläggande behov som barn har rätt att få tillgodosedda. Uppräkningen av barns behov byggde på den psykologiska och medicinska forskningen, som visat vilka fördelar barnet har av att få växa upp i en bra och positiv miljö och vad som kunde känneteckna en sådan. Utredningens förslag på regler rörande bland annat umgänge, utformades med målsättningen att reglerna så långt möjligt skulle främja ett tillgodoseende av barnets behov. Det är i första hand föräldrarna som skall tillgodose barnets behov, men också samhällets företrädare skall ta hänsyn till dessa vid överväganden och beslut som rör barn och deras framtid.

En förutsättning för att ett litet barn skall kunna överleva och utvecklas, är att det får omvårdnad och skydd. Barnet måste få näring, kläder och bostad dessutom måste föräldrarna skydda barnet från eventuella risker för hälsa och liv. Det är av väsentlig betydelse för ett barn att de har ett stabilt och varaktigt förhållande till föräldrarna. Barnet behöver en framtid och det är genom föräldrarna som barnets bild av framtiden formas. Det finns belägg för att kontinuitet i barnets relation till föräldrarna är ett av barnets allra mest grundläggande behov. Känslan av mening och sammanhang i tillvaron är av central betydelse för barnets uppväxtvillkor. Ett barn har behov av kärlek, både av att ge och att ta emot sådan. De behöver bli erkända och

---

¹¹⁵ SOU 1979:63 s. 56 f, se även SOU 2005:43 s. 103 f.

igenkända som individer på sina egna villkor och känna att de trots fel och brister, i grunden är villkorslöst mottagna i världen. Det kan bland annat handla om att ha tolerans för barnets känslouttryck, vilket inte innebär att man skall tolerera alla handlingar, men känslor är alltid värda att respekteras och att tas på allvar. Det innebär inte heller frånvaro av krav, men det betyder att föräldrarna inte får upphöra att visa att de bryr sig och är engagerade i barnet.

Ett barn behöver samspela med människor som är lyhörda för dess signaler och att samspelet inte avbryts abrupt och återkommande. Barnet har ett behov av att föräldrarna är närvarande såväl psykiskt som fysiskt. Till en början skaffar sig barnet erfarenhet av ett samspel med sina föräldrar. Detta samspel utvecklas sedermera med hjälp av andra, både barn och vuxna, inom ramen för ett fungerande socialt nätverk.

Ett barn behöver respekt för sin integritet, barnet skall således behandlas med aktning för sin person och för sin egenart. Respekt för barnet lägger grunden för barnets egen förmåga att visa empati och respekt för andra. Barn måste få känna att de behövs, att de har en uppgift att fylla och att de får ta ansvar. Utifrån sin mognad bör barnet i hemmet, förskolan och skolan bli tilldelat meningsfulla uppgifter, som det kan klara av och som gör att det känner sig delaktigt av och kan identifiera sig med vuxenvärlden. Barn behöver således lära sig att ta ansvar och fatta beslut. De måste med stigande ålder och mognad få ta allt större ansvar för sina personliga förhållanden och sitt eget handlande.

Barn bör ha rätt att få påverka sin situation. Det är viktigt att föräldrarna är lyhörda för om barnet har en egen åsikt och låter barnet ge uttryck för denna samt att de tar största möjliga hänsyn till vad barnet anser. Föräldrarna bör även uppmuntra barnets förmåga och vilja att uttrycka sina önskemål. Det är också viktigt att föräldrarna, när barnet blir äldre, kan godta barnets gradvis växande behov av att frigöra sig från dem, för att så småningom bli självständigt. Detta innebär att föräldrarna måste visa respekt för barnets egenart, åsikter och personliga integritet.

Ett barn måste få tycka om båda sina föräldrar. Ett barn som tvingas förneka en av sina föräldrar tvingas också att förneka en bit av sig själv. Barn har också behov av samhörighet med båda sina föräldrar. Föräldrarna måste respektera att barnet känner lojalitet och samhörighet med dem båda även om dessa är i konflikt med varandra. Barnet skall inte behöva välja sida och ta ansvar i konflikter, särskilt inte om dessa rör en separation mellan föräldrarna. Konflikter mellan föräldrarna innebär ofta en stor påfrestning för barnet och kan äventyra dess utveckling. Det ligger således även i barnets intresse att föräldrarna, om de inte lyckas på egen hand, får hjälp att lösa dessa konflikter.

Barn har ett behov av att separationskonflikter löses relativt snabbt och utan att dra in, utnyttja eller skuldbelägga barnet. Barnet har ett behov av att förstå skeendena, det behöver en chans att uttrycka sin egen uppfattning och

känslor. Barnet behöver dessutom kunna påverka sin egen situation utifrån sin ålder och mognad. Föräldrar skall prioritera barnets intresse, vid en separation behöver barnet information kring praktiska ting som var det skall bo, hur de skall träffa sina föräldrar, vad som skall ske med saker som möbler, leksaker och annat som ter sig viktigt för barnet.

5.1.5 En nära och god kontakt med sina föräldrar

Föräldrabalken utgår från att det är viktigt för ett barn att ha en nära och god kontakt med båda sina föräldrar, detta bland annat med hänsyn till dess utveckling och välbefinnande. Att detta anses vara viktigt gäller givetvis oavsett om föräldrarna bor tillsammans eller inte och även om föräldrarna råkar vara i konflikt med varandra. Den omständigheten att föräldrabalken utgår från att det är viktigt för ett barn att ha kontakt med båda sina föräldrar innebär dock inte, att det under alla omständigheter är på detta viset. Vad man kan säga är att umgänget i första hand är till för barnet, dess bästa skall vara avgörande, inte föräldrarnas intresse.¹¹⁶

En nära och god kontakt till sina föräldrar anses således vara viktigt. Så viktigt att, i de fall vårdnaden om ett barn skall anförtros en av föräldrarna, utgångspunkten är att den som bäst kan antas främja detta intresse, skall förordnas till vårdnadshavare. Omständigheter som kan tala för motsatsen är, om denne förälder gjort sig skyldig till misshandel, övergrepp eller att det annars framstår som olämpligt.¹¹⁷

En annan aspekt på saken är att frågan om barnets möjligheter att hålla kontakt med båda föräldrarna, allmänt sätt, skall tillmätas större betydelse än exempelvis materiella förhållanden.¹¹⁸

5.1.6 Risker för att barnet far illa

Barn skall beaktas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling, FB 6:1.

Eventuella risker för övergrepp eller att ett barn olovligen förs bort, hålles kvar eller annars far illa skall beaktas, FB 6: 2a. Motsvarande bestämmelse hittar vi i Barnkonventionens 19:e artikel som handlar om våld och övergrepp.

Synen på vad som gör att barn far illa förändras i takt med att samhället och samhällets syn på barn förändras. Kommittén mot barnmisshandel har i sitt betänkande gjort en beskrivning av situationer där man menar att barn riskerar att fara illa. Denna beskrivning anses kunna bidra till en samsyn och

---

¹¹⁶ Sjösten s. 46.

¹¹⁷ Prop. 1990/91:8 s. 61.

¹¹⁸ Prop. 1990/91:8 s. 61.

hjälp i olika ärenden gällande barn, där misstanke finns att ett barn far illa.¹¹⁹

Barn riskerar att fara illa och att dess personliga utveckling skadas när det utsätts för fysiskt eller psykiskt våld, sexuella övergrepp, andra kränkningar eller när barnets grundläggande behov inte tillgodoses. Med fysiskt våld avses när ett barn av någon annan orsakas kroppsskada, sjukdom, smärta eller blir försatt i vanmakt eller annat liknande tillstånd. Varje form av kroppslig bestraffning räknas som fysiskt våld. Psykiskt våld betyder att ett barn systematiskt, ofta under lång tid, utsätts för nedvärderande omdömen, nedbrytande behandling eller avsiktligt känslomässigt lidande. Även en enstaka allvarlig förseelse kan innebära att ett barn riskerar att fara illa. Sexuella övergrepp mot barn innefattar alla former av sexuella handlingar som påtvingas ett barn av en annan person. Kränkning innebär att barnets psykiska hälsa skadas eller äventyras, oftast under lång tid, genom att en person i ord eller handling behandlar barnet på ett nedlåtande sätt eller angriper barnets personlighet. Att utsätta ett barn för fysiskt eller psykiskt våld eller sexuella övergrepp är alltid kränkande. Fysisk försummelse innebär att barnets vårdnadshavare, oftast under lång tid, skadar eller äventyrar ett barns fysiska hälsa eller utveckling genom att underlåta att ge barnet god fysisk omsorg. Psykisk försummelse är när barnet psykiska hälsa skadas eller äventyras, oftast under lång tid, genom att ett barns grundläggande behov av till exempel uppmärksamhet, tillhörighet, fostran, vägledning, stimulans och utveckling inte tillgodoses.¹²⁰ Det innebär dessutom alltid en allvarlig risk för barnets psykiska hälsa att tvingas bevittna våld i sin närmiljö eller leva i en miljö där våld och hot förekommer.¹²¹

Huvudpresumtionen är att umgänge är bra för barn. I förarbetena till föräldrabalken uttalas tydligt, att det är viktigt att ett barn har en nära och god kontakt med båda föräldrarna. Men även om ett barn, i de allra flesta fall, mår bäst av att få träffa båda sina föräldrar, får detta inte innebära att ett barn skall leva eller umgås med en förälder under alla förhållanden. En grundläggande utgångspunkt måste vara, enligt det nya förslaget från 2005, att alla barn under alla omständigheter har en absolut rätt att aldrig någonsin behöva bli utsatta för våld, övergrepp eller annan kränkande behandling av en förälder. Inget annat intresse kan rättfärdiga denna typ av handlingar. Intresset av att förhindra att ett barn far illa får således ej offras för att tillgodose intresset av ett barns behov av en nära och god relationer till båda sina föräldrar.¹²² Om barn riskerar att fara illa vid umgängestillfällena måste det därför göras en övervägning om inte intresset av kontakt med föräldern i fråga, måste ge vika för att skydda barnet.¹²³ För övrigt skall ett barn inte

---

¹¹⁹ SOU 2001:72 s. 24 f.

¹²⁰ SOU 2001:72 s. 24 f, se även SOU 2005:43 s. 531, Ewerlöf, Sverne, Singer s. 92 f.

¹²¹ SOU 2005:43 s. 198.

¹²² SOU 2005:43 s. 167, 199.

¹²³ SOU 2005:43 s. 29.

heller behöva umgås med en förälder, som vistas i en miljö där alkohol eller narkotika missbrukas.¹²⁴

Redan risken för att ett barn far illa skall beaktas. Det räcker att det föreligger konkreta omständigheter som talar för att det finns risk. Omständigheter som kan spela in kan vara umgängesföräldrarnas allmänna attityd till våld, eventuella tidigare övergrepp, hotelser om övergrepp med mera, också övergrepp som enbart är av psykisk karaktär måste beaktas.¹²⁵ Att det föreligger en konkret fara, innebär att risken skall grunda sig på faktiskt konstaterbara förhållanden. Det måste alltså inte vara visat att övergrepp eller andra kränkningar har skett, för att domstolen skall beakta påståendena. Det räcker att det gjorts sannolikt att sådana kan ha skett.¹²⁶ När det gäller misstankar om diverse övergrepp på barn, är det därför viktigt att beslut inte fattas efter schabloner utan grundas på omständigheterna i det enskilda fallet.¹²⁷

Det är således inte alltid som det kan antas vara det bästa för barnet att umgås med förälder. Ibland kan det vara bättre att något umgänge inte kommer till stånd, eller att detta skjuts upp på framtiden när barnet nått en mogen ålder. Enligt förarbeten kan så vara fallet då förälder gjort sig skyldig till övergrepp mot barnet eller den andre föräldern. Umgänge i dessa situationer kan vara direkt skadligt för barnet i fråga. Därmed inte sagt att umgänge alltid bör uteslutas i de fall där det förekommit övergrepp, utgångspunkten är som alltid barnets bästa och individuell prövning.¹²⁸

Kritik har riktats kring tingsrätter och deras sätt att hantera dessa frågor. I utredningen från 2005, har man efter en undersökning av tingsrättsdomar, kommit fram till att resonemang kring olika sorters övergrepp bara förekom i två tredjedelar av fallen där detta var aktuellt. I utredningen uttrycker man sitt missnöje med detta faktum, man menar att påståenden om övergrepp måste bedömas och bemötas av domstol i samtliga fall. Likväl skall en riskbedömning av varje enskilt fall göras, vilket bland annat innebär att domstolen alltid måste överväga vilka konsekvenser ett meddelat beslut kan få för barnets umgänge med förälder.¹²⁹ Riskbedömningen ska fungera som ett skydd för barnet mot en förälder, som barnet av någon anledning inte bör eller kan ha en nära kontakt med. Även BO har nyligen gjort en genomgång av tingsrättsdomar där liknade resultat redovisats.¹³⁰

Barnombudsmannen anser att umgänge bara ska komma till stånd om barnets trygghet kan garanteras. När domstol bedömer att ett barn riskerar att fara illa vid ett umgänge bör umgänget i vart fall alltid utövas i närvaro av en kontaktperson, åtminstone för en viss tid. I vissa situationer bör inget

---

¹²⁴ Prop. 1981/82:168 s. 75 f, se även Ewerlöf, Sverne, Singer s. 61.

¹²⁵ Prop. 1992/93:139 s. 37, SOU 2001:72 s. 24.

¹²⁶ SOU 2005:43 s. 201.

¹²⁷ Prop. 1990/91:8 s. 38, Prop. 1992/93:139 s. 28.

¹²⁸ Prop. 1997/98:7 s. 114 f, se även SOU 2005:43 s. 535.

¹²⁹ SOU 2005:43 s. 167, 200.

¹³⁰ BR 2005:02 s. 20.

umgänge komma till stånd överhuvudtaget eftersom en kontaktperson inte alltid kan garantera barnets trygghet vid ett umgänge. När domstol i dessa fall bedömer att ett umgänge är till barnets bästa, måste det framgå varför domstolen anser detta, och hur barnet skall skyddas om det finns risk för att barnet kan komma att fara illa.¹³¹

Kommittén mot misshandel har gjort en undersökning av hur många barn som bevitnar våld i sitt hem. Undersökningen indikerade på att ca 10 % av alla barn någon gång har upplevt våld i hemmet medan 5 % upplever det ofta.¹³²

Det nya förslaget från 2002 års vårdnadskommitté, innebär att man vid bedömningen av barnets bästa skall fästa avseende särskilt vid risken för att barnet far illa genom att barnet eller någon annan familjemedlem, utsätts för övergrepp, olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars behandlas kränkande.¹³³

5.1.6.1 Barnets behov av en god och nära kontakt med förälder kontra risken för barnet att fara illa, NJA 2003 s. 372

Fråga i fallet var om umgänge skulle vägras med hänsyn till risken för att barnet kunde fara illa. Det gällde en treårig flicka och föräldrarna hade aldrig bott tillsammans. HD anförde att med utgångspunkt i barnets bästa skall i det enskilda fallet barnets behov av umgänge med en förälder som det inte bor tillsammans med, vägas mot de risker för barnet som ett sådant umgänge kan vara förenat med. Genom familjerättssekreterares vittnesmål fann HD det utrett att pappan under utredningstiden och i anslutning därtill uppvisat hastigt uppträdande, personlighetsförändringar och svängningar i humöret samt att han vid en del av samtalen med familjerättssekreterarna haft svårt att koncentrera sig. Anlitad kontaktperson avsåg sig uppdraget med omedelbar verkan, vilket också ingav betänkligheter. HD menade dock att pappan var försatt i ovana situationer och att pappan upplevt kontaktpersonen som kritisk, vilket till viss del kunde förklara hans uppträdanden. Pappan hade dessutom tidigare (år 2001), utan anmärkning, klarat av umgänge med flickan under sex månader, inklusive nätter, utan kontaktperson närvarande. HD konstaterade att det inte rådde något tvivel om att pappan var mycket fäst vid sin dotter och ville hennes bästa. Vad som kommit fram om hans personlighet talade visserligen för att det fanns en konkret risk för att dottern skulle kunna fara illa psykiskt vid ett umgänge med honom. Denna risk kunde emellertid motverkas genom att umgänget ägde rum i begränsad omfattning, under medverkan av kontaktperson. Med hänsyn till flickans intresse av kontakt med sin pappa, ansåg HD att det fick därför anses vara hennes bästa, att hon fick umgåas med sin pappa, tre timmar varannan lördag i närvaro av kontaktperson.

---

¹³¹ BR 2005:02 s. 55.

¹³² SOU 2001:72 s. 128, se även SOU 2005:43 s. 532.

¹³³ SOU 2005:43 s. 197.

5.1.7 Barnets vilja och barnets rätt att komma till tals

Vid avgöranden av alla frågor som rör umgänge, skall hänsyn tas till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad, FB 6:2 b, detta är den svenska lagens motsvarighet till barnkonventionens tolfte artikel.

När har då ett barn nått en tillräcklig ålder och mognad för att dess vilja skall följas? Det har ej ansetts lämpligt att införa en åldersgräns då barnets mognad varierar från fall till fall. Viss ledning kan hämtas från regler om verkställighet och adoption. Enligt FB 4:5 är huvudregel att ett barn ej får adopteras utan eget samtycke, om barnet nått en ålder av 12 år. Enligt FB 21:5 får verkställighet inte ske mot barnets vilja om barnet fyllt 12 år eller nått en motsvarande mognad, om det inte får anses nödvändigt för barnets bästa.¹³⁴

Skyldigheten att ta hänsyn till barnets vilja gäller i samtliga mål och ärenden hos domstolen, oavsett om föräldrarna är överens eller inte. Även socialnämnden skall vid sin prövning av föräldrars avtal beakta barnets vilja.

Att det i lagen särskilt anges att dessa skall ta hänsyn till detta, är för att markera att barnets inställning är en viktig omständighet, vid den prövning som skall göras i mål och ärende enligt föräldrabalkens sjätte kapitel.¹³⁵

Att domstolen har en skyldighet att ta hänsyn till barnets vilja, innebär att domstolen måste se till att barnet har haft möjlighet att närmare redovisa sin inställning.¹³⁶ Barnet skall ges en möjlighet att uttrycka sin vilja, men det är en rättighet och inte ett tvång.¹³⁷ Finns det inget underlag för att ta hänsyn till barnets vilja får, om barnet nått en sådan ålder och mognad att dess vilja anses ha någon betydelse, utredningen kompletteras med dessa uppgifter.¹³⁸ Denna skyldighet är dock inte absolut. I de fall föräldrarna är överens och inget talar för att barnet har någon annan åsikt behövs inte någon utredning. Föräldrarnas överenskommelse antas i regel vara till barnets bästa. Det finns därför, enligt förarbetena, sällan anledning att ta reda på barnets inställning när föräldrarna är ense. Men själva grundprincipen är i alla fall den att domstolen skall ta hänsyn till barnets vilja även i dessa fall. Skulle det komma fram att barnet bestämt motsätter sig den lösning som föräldrarna kommit överens om, finns det skäl att närmare undersöka om överenskommelsen verkligen är till barnets bästa.¹³⁹

Frågor om umgänge skall alltid avgöras efter vad som är bäst för barnet. Bestämmelsen om att domstolen vid bedömningen av frågor om bland annat umgänge skall ta hänsyn till barnets vilja, har dock fått en fristående

---

¹³⁴ SOU 2005:43 s. 545.

¹³⁵ Sjösten s. 47 f.

¹³⁶ Prop. 1994/95:224 s. 53, SOU 2005:43 s. 544, Sjösten s. 48.

¹³⁷ Prop. 1994/95:224 s. 34 och 35, se även Prop. 1981/82:168 s. 66 och SOU 2005:43 s. 545.

¹³⁸ Prop. 1994/95:224 s. 53, SOU 2005:43 s. 544, Sjösten s. 48.

¹³⁹ Prop. 1994/95:224 s. 35 f., SOU 2005:43 s. 544.

placering och har inte inarbetats i FB 6:2 a, om barnets bästa. Härigenom markeras att barnets vilja inte endast är en omständighet att beakta vid bedömningen av barnets bästa, utan bör beaktas fristående från den bedömningen. Detta betyder således, att då det uppstår situationer där det är svårt att avgöra vad som verkligen är bäst för barnet, bör barnets vilja bli avgörande för domstolens ställningstagande.¹⁴⁰

I propositionen 1997/98:7 om Vårdnad, boende och umgänge, framhålls barnkonventionens artikel 12 om barnets rätt att uttrycka sina åsikter. Principen skall underordnas hänsyn till barnets bästa, även om barnet nått en viss grad av mognad. Ett beslut som går emot barnets vilja måste dock innehålla starka motargument, till exempel att det kan antas medföra men eller fara för barnets hälsa och utveckling, för att beslutet ska gå emot barnets vilja.¹⁴¹

Många gånger kan det även vara svårt att avgöra barnets verkliga vilja, barnet kan ge uttryck för en uppfattning som egentligen inte svarar mot barnets innersta önskan. Barnet kan på olika sätt ha påverkats till att ha en viss inställning och denna kan förändras från dag till dag.¹⁴² Ett barns eventuella ovilja att träffa en förälder kan vara en följd av en sådan påverkan, samtidigt bör man dock tänka på att ett påverkat barn kan känna en rädsla/ovilja som förefaller sig verklig för barnet och som då måste tas på största allvar.¹⁴³ Det finns också fall där barn inte ger ett direkt uttryck för en viss bestämd uppfattning, även här måste man försöka att röna ut och beakta barnets synpunkter. Det kan vara så att barnet inte vill ta direkt ställning i frågan, kanske på grund av hänsyn till förälder, men att det indirekt framgår vad barnet önskar. Detta kan exempelvis ske genom att barnet uttrycker en vilja att gå i en speciell skola och så vidare, som ligger i närheten av var en av föräldrarna bor. Det är heller inte förenligt med barnets bästa, att bortse från mera allmänt uttryckta funderingar från barnets sida.¹⁴⁴

Som man förstår är det inte alltid helt enkelt att avgöra vad ett barn önskar. Det är därför väldigt viktigt att det som barnet ger uttryck för, bedöms med sakkunskap och med hänsyn tagen till omständigheterna i det enskilda fallet.¹⁴⁵ Domstolen torde också vara hänvisad till att väga in barnets egna uppgifter, i den helhetsbedömning av samtliga omständigheter som bör beaktas i målet.¹⁴⁶

Vid bedömningar av barnets vilja skall barnets ålder och mognad beaktas. Enligt förarbeten, betyder detta att det normalt skall fästas mer betydelse vid de äldre barnens inställning än vid de yngres. De yngre barnen anses inte

---

¹⁴⁰ Prop. 1997/98:7 s. 47 och 105, se även SOU 2005:43 s. 209.

¹⁴¹ Prop. 1997/98:7 och BR 2005:06 s.12.

¹⁴² Prop. 1994/95:224 s. 27, Prop. 1981/82:168 s. 66.

¹⁴³ BR 2005:6 s. 14.

¹⁴⁴ SOU 2005:43 s. 209 f.

¹⁴⁵ Prop. 1994/95:224 s. 27, Prop. 1981/82:168 s. 66.

¹⁴⁶ Prop. 1994/95:224 s. 27, Prop. 1981/82:168 s. 66.

kunna ha någon uttalad uppfattning, varför domstolen i dessa fall inte behöver ta hänsyn till deras önskemål.¹⁴⁷ Det finns inget generellt svar på frågan, när ett barn skall anses ha nått sådan ålder och mognad att dess vilja bör följas. En riktlinje kan dock vara det faktum att verkställighet av dom, inte får ske mot ett barns vilja om barnet fyllt tolv år eller nått en likvärdig mognad.¹⁴⁸ Denna bestämmelse är dock inte absolut, länsrätten kan verkställa om den anser det nödvändigt med hänsyn till barnets bästa, FB 21:5.

Att mindre barn inte kan anses ha någon uttalad uppfattning i dessa frågor, verkar vara en uppfattning som inte längre känns helt aktuell. BO har bland annat uttalat att det är ett faktum att barn redan vid en mycket tidig ålder kan forma åsikter och också gör detta. Förarbetena till föräldrabalken speglar, enligt BO, ett föråldrat synsätt som innebär att det saknas anledning att överhuvudtaget höra små barn, eftersom de inte kan ha en självständig vilja. BO menar att detta är ett tydligt tecken på otillräcklig kunskap och att synsättet inte överensstämmer med art.12 i barnkonventionen.¹⁴⁹ FN:s barnrättskommitté har även de betonat att även små barn kan bilda och uttrycka åsikter, de menar också att det är vuxnas ansvar att utarbeta metoder för att kunna tolka dessa i ett tidigt stadie, då barnet inte verbalt kan uttrycka dessa.¹⁵⁰

Efter en undersökning av vårdnadsutredningar, som nyligen genomförts av 2002 års vårdnadskommitté, framkom också att barn, stora som små, ofta har synpunkter på var det vill bo och i hur stor utsträckning de vill träffa den förälder som det inte bor tillsammans med. Man menar att barnens synpunkter måste beaktas, men inställningen är fortfarande den, att faktorer såsom ålder och mognad måste vägas in i bedömningen. Man uttryckte samtidigt att det finns en allmän uppfattning om, att de som genomför vårdnadsutredningar har blivit allt bättre på, att ta fasta på även mindre barns synpunkter och signaler. Barns inställning redovisas numera som regel i vårdnadsutredningar, i alla fall från och med att barn nått en ålder av 6-7 år.¹⁵¹

Domstolarna är tydligtvis sämre på detta. Barnets inställning, i åldersgruppen 6-17 år, redovisades bara i cirka 50 % av fallen. Ju äldre barnet var, desto mer frekvent redovisades dock dess åsikter. Vid 12 års ålder redovisades dess inställning i cirka 75 % av fallen, vid 9-11 års ålder i

cirka 50 % och om barnet var 6-8 år gammalt redovisades barnets inställning i endast cirka 35 % av fallen. Det är inte heller alltid att redovisad inställning tas upp till bedömning i tingsrätten. I åldersgruppen 12 år och över, togs barnets inställning upp till bedömning i endast i 65 % av

---

¹⁴⁷ Prop. 1994/95:224 s. 53 f, SOU 2005:43 s. 545 f, Sjösten s. 47.

¹⁴⁸ SOU 2005:43 s. 545, Sjösten s. 48.

¹⁴⁹ BI 2003:01 s. 4.

¹⁵⁰ BR 2005:06 s. 8.

¹⁵¹ SOU 2005:43 s. 209 f.

fallen, i gruppen 9-11 år i 43 %, 6-8 år i 23 % och slutligen i åldersgruppen 3-5 år endast i 3 % av fallen. I de fall där tingsrätten tog upp barnets inställning till bedömning, följdes barnets inställning i cirka 65 % av fallen. Det fanns ett klart samband mellan barnets högre ålder och benägenheten att följa dess inställning. Var barnet 6-8 år gammalt följdes dess vilja i 41 % av fallen och om barnet nått en ålder på 12 år eller över, följdes dess vilja i cirka 65 % av fallen. Skäl som angavs för att inte följa barnets vilja var bland annat att barnets inställning verkade vara ett utslag av lojalitetsplikt (47 %), att barnets inställning var vacklande och därmed inte tillräckligt tydlig (36 %) eller att barnet inte nått en tillräcklig ålder och mognad för att det skulle vara relevant att ta hänsyn till dess vilja (17 %). Utredningens slutsats av sin granskning, var att domstolar och socialnämnder måste bli bättre på att både redovisa och beakta barnets vilja. Barnet själv är att ses som en expert på sin situation och måste därför få möjligheten att påverka hur dess framtida liv skall de ut.¹⁵²

BO har nyligen uttalat att bland annat umgängesfrågor i allra högsta grad handlar om ett barns personliga angelägenheter. Det är därför extra viktigt att barnet får möjlighet att uttrycka sina åsikter i dessa frågor. Att barnets egna åsikter kommer fram är viktigt bland annat för att undvika den risk som annars föreligger, att ett barn ses som ett objekt och att domstol och socialnämnd ser barnet som ett bihang till föräldrarna. Föräldrarnas behov, inte barnets, riskerar att styra beslutet eftersom de anses veta vad som är bäst för sitt barn. Man kan inte generellt säga att alla föräldrar handlar utifrån vad som är bäst för barnet, oavsett om det sker medvetet eller omedvetet. Barnombudsmannen menar att en utredning som inte innehåller några uppgifter från barnet självt, aldrig kan ses som fullständig, om det inte är så att barnet själv haft en önskan om att inte behöva uttrycka en åsikt. Domstolen har det övergripande utredningsansvaret och bär också ansvaret för att en ofullständig utredning kompletteras.¹⁵³

Genomgången av vårdnadsutredningar, som diskuterats ovan, visade på att barn uttryckt sin inställning från det att de var 6-7 år gamla, och ibland även från 5 års ålder. Man diskuterade om det vore lämpligt att införa en regel som säger att samtal med barnet skall ske från en viss ålder, i dessa frågor. I Norge finns en sådan regel, denna innebär att samtal, i regel, skall äga rum med alla barn som är över sju år gamla. Vårdnadskommittén kom dock fram till att detta inte var aktuellt. Anledningen till detta var att man ansåg att det inte går att generellt slå fast en viss ålder för, när ett barns inställning skall få betydelse vid bedömningen av vad som är barnets bästa. Barn mognar olika fort och dess förutsättningar är inte heller de samma. I varje enskilt fall måste därför en bedömning göras, dels om det är olämpligt att tala med barnet, dels vilken betydelse barnets eventuella inställning skall tillmätas.¹⁵⁴

---

¹⁵² SOU 2005:43 s. 214 f.

¹⁵³ BR 2005:06 s. 9.

¹⁵⁴ SOU 2005:43 s. 214 f.

5.1.7.1 Domslut i enlighet med barnets vilja

HD har i ett mål tagit hänsyn till en trettonårig flickas bestämda vilja vid valet av vårdnadshavare. Detta då flickans mognad ansågs vara normal för hennes ålder och att hon både vid förhör i hovrätten och vid åtskilliga andra tillfällen klart och otvetydigt förklarat att hon inte ville leva med sin mamma utan att hon ville att pappan skulle ha vårdnaden om henne. Även om HD ansåg att pappans lämplighet som vårdnadshavare av olika skäl kunde ifrågasättas, var förhållandena sådana att en lösning i enlighet med flickans bestämda vilja inte kunde antas medföra bestående fara för hennes utveckling. Vårdnaden för flickan anförtroddes därför pappan.¹⁵⁵

Ett avgörande i hovrätten gällde vårdnaden om en elvaårig pojke, som bott hos sin pappa de senaste tre åren. I vårdnadsutredning konstaterades att pojken visat symptom på att inte må bra. Pojkens lärare vittnade om att pojken var sen i utvecklingen och att han gått än mer tillbaka i skolarbetet under den senaste tiden. Till läraren hade pojken vid upprepade tillfällen uttryckt sig på ett sätt som otvetydigt gav för handen att han ville bo hos sin mamma. Vid en sammanvägning av omständigheterna fann hovrätten att det var mest förenligt med pojkens bästa att mamman anförtroddes vårdnaden om honom.¹⁵⁶

5.1.7.2 Domslut i strid med barnets vilja

I ett mål beslutade HD om umgänge mellan en pappa och hans tolvåriga dotter, trots att flickan motsatt sig umgänget med honom. Flickan hade inte träffat sin pappa på elva år och mamman menade att ett umgänge mellan far och dotter skulle innebära en risk för flickans psykiska hälsa. HD ansåg dock att flickans inställning i väsentlig mån verkade ha sin grund i påverkan från mammans sida och att ett umgänge kunde eventuellt ändra flickans inställning. Med hänsyn till att det i regel anses vara till ett barns bästa att umgås med båda föräldrarna, borde flickans innevarande inställning inte vara ett avgörande hinder för umgänge mellan far och dotter.¹⁵⁷

I ett annat mål, som gällde bland annat vårdnaden om en snart trettonårig pojke, med en utveckling motsvarande åldern, slog HD fast att pojkens egna synpunkter i och för sig borde tillmätas stor vikt i vårdnadsfrågan. Enligt HD var emellertid pojkens yttranden motstridiga och det var svårt att få en klar bild av hans inställning. HD ansåg därför att pojken inte kunde anses ha uttryckt en sådan bestämd uppfattning att den kunde tilläggas avgörande betydelse i målet.¹⁵⁸

---

¹⁵⁵ NJA 1995 s. 398.

¹⁵⁶ RH 1992:78.

¹⁵⁷ NJA 1981 s. 753.

¹⁵⁸ NJA 1988 s. 448.

5.1.8 Barnets rätt till umgänge

Motsvarigheten till barnkonventionens nionde artikel, som innebär att konventionsstaterna har en skyldighet att respektera rätten för ett barn att upprätthålla ett regelbundet, personligt och direkt förhållande till båda sina föräldrar finner man i FB 6:15. Det framgår här, att ett barn har rätt till umgänge med en förälder som barnet inte bor tillsammans med. Föräldrarna har ett gemensamt ansvar för att barnets behov av umgänge, så långt möjligt, tillgodoses. Detta gäller oberoende av om föräldrarna har gemensam vårdnad om barnet eller ej. Boföräldern har ansvar för att uppmuntra och underlätta möjligheten för den andre föräldern att umgås med sitt barn.¹⁵⁹ En förälder som inte bor tillsammans med sitt barn har i sin tur ansvar för att barnets behov av umgänge med denne blir tillgodosett.¹⁶⁰ Detta ansvar innebär dock inte att förälder kan tvingas att umgås med sitt barn.¹⁶¹

Umgänget är till för barnet och skall bestämmas med hänsyn till dess bästa. Förälder har, i linje med detta, inte någon absolut rätt till umgänge med sitt barn.¹⁶² Det handlar således inte om den vuxnes behov, inte heller om rättvisa mellan föräldrarna eller belöning/kompensation för hur föräldrarna betett sig mot varandra. Det är heller inte en jämställdhetsfråga, bestämmelserna bygger på att båda föräldrarna är viktiga för barnet, ingen av dem är således mer lämpad än den andre på grund av sitt kön.¹⁶³

Om barnet inte vill umgås med en förälder, har det i princip ingen skyldighet att göra detta.¹⁶⁴ I praktiken kan dock ett barn inte motsätta sig umgänge om sådant bedöms vara till barnets bästa. En dom om umgänge kan verkställas mot yngre barns vilja och, med vissa inskränkningar, även mot äldre barns vilja.¹⁶⁵

Ett befintligt umgängesförordnande kan upphävas om umgängesförälder ej utnyttjar umgänget. I RH 1997:59, hade en umgängesförälder sedan drygt 3 månader underlåtit att utnyttja sin av tingsrätt beslutade umgängesrätt. Hovrätten konstaterade att det inte var förenligt med barnets bästa att utsätta barnet för den anspänning och de besvikelser som det inställda umgänget innebar.

---

¹⁵⁹ Prop. 1981/82:168 s. 75, Prop. 1990/91:8 s. 61, SOU 2005:43 s.166.

¹⁶⁰ Prop. 1997/98:7 s. 60 f, SOU 2005:43 s. 166.

¹⁶¹ Socialstyrelsen s. 44-45.

¹⁶² SOU 2005:43 s. 166.

¹⁶³ Sjösten s. 45.

¹⁶⁴ SOU 2005:43 s. 166.

¹⁶⁵ SOU 2005:43 s. 514, se även Socialstyrelsen s. 44-45.

5.2 Umgängets betydelse och vilka hänsyn som skall tas

5.2.1 Umgängets betydelse

Domstolens utgångspunkt för bedömningar kring umgänge skall vara att det är till fördel för barn att ha umgänge med båda sina föräldrar.

Umgängesrätten beskrivs idag som ett skydd för barnets känslomässiga relation till båda sina föräldrar. Umgänge med båda föräldrarna anses främja barnets harmoniska utveckling.¹⁶⁶ Man har under senare år blivit allt mer klar över, att det för ett barns goda utveckling, är av största betydelse att barnet får känna samhörighet med båda sina föräldrar.¹⁶⁷

5.2.1.1 Umgångessabotage

Med umgångessabotage torde vanligen menas att en förälder utan godtagbara skäl på olika sätt försöker förhindra eller begränsa barnets möjligheter att få träffa den andra föräldern.¹⁶⁸

När det gäller frågan om vilken betydelse man anser att ett väl fungerande umgänge mellan förälder och barn har, kan hänvisas till regeln i FB 6:6 a och vad som sägs om just umgångessabotage i rättspraxis om vårdnad. Man ser strängt på detta, umgångessabotage kan vara en omständighet som gör att vårdnad eller boende bör omprövas, FB 6:2 a. Det avgörande är inte omfattningen av umgångessabotaget, utan domstolen ska ta sikte främst på risken för att det upprepas i framtiden, dessutom måste man titta på vilka motiv en förälder har för att denne motsätter sig umgänge.¹⁶⁹

Detta innebär att det är viktigt att göra en noggrann bedömning av vilka faktorer som ligger bakom ett eventuellt umgångessabotage. Det är orimligt att en boendeförälder skall anses bedriva sådant, när barnet inte under några omständigheter vill träffa umgångesföräldern, trots uppmuntran från boendeförälderns sida. Det är inte rimligt att ansvaret för att främja umgänge ska innebära att en förälder fysiskt eller psykiskt ska tvinga barnet att umgås med den andra föräldern och om inte så sker, riskera att förlora vårdnaden om barnet. Domstol måste dessutom ta mer hänsyn till bakomliggande orsaker som kan ligga bakom ett umgångessabotage, exempelvis risker för våld och övergrepp. Domstol bör således ej schablonmässigt konstatera att en förälder saboterar umgänget för den andre.¹⁷⁰

---

¹⁶⁶ SOU 1979:63 s. 81.

¹⁶⁷ Ewerlöf, Sverne, Singer s. 61.

¹⁶⁸ SOU 2005:43 s. 168.

¹⁶⁹ NJA 1989 s. 335, Saldeen s. 189, Socialstyrelsen s. 60.

¹⁷⁰ BR 2005:06 s. 19.

Även om det finns goda grunder för att dra slutsatsen att sabotage föreligger, finns det ytterligare övervägningar att göra. Viktiga aspekter att ta hänsyn till, innan man beslutar sig för att byta vårdnadshavare på grund av umgängessabotage, är om barnets kontakt med förälder tidigare har varit tillräcklig för att ett byte av vårdnadshavare inte skulle innebära en alltför stor omvälvning för barnet i fråga. Barnet måste dessutom anses vara så tryggt och stabilt att det skulle klara av den omställning som ett uppbrott från den ordinarie vårdnadshavaren skulle kunna komma att innebära. Om det skulle visa sig att så inte är fallet, har man bedömt att byte av vårdnadshavare inte kan anses vara till barnets bästa.¹⁷¹

Umgängesvägran, det vill säga när en förälder inte vill umgås med sitt barn i den omfattning som svarar mot barnets behov av en nära och god kontakt med den föräldern, kan också ses som en form av umgängessabotage. Det kan innebära stora påfrestningar för ett barn då förälder med vilken barnet har ett fastställt umgänge inte uppfyller sin skyldighet att umgås med barnet på de tider som fastställts av domstolen, detta genom den längtan inför mötet som är fastställt men ej sker.¹⁷² Förälder har en skyldighet att umgås med sitt/sina barn, denna skyldighet är dock inte sanktionerad. Man menar i förarbete att det kan innebära viss risk att ett framtvingat umgänge genom sanktioner, kan verka i fel riktning vad gäller relationerna, och att detta därför inte skulle vara till gagn för barnet. Däremot är förhoppningen den, att en bestämmelse som uttryckligen framför förälders skyldighet att umgås med sitt barn, skulle få en positiv effekt.¹⁷³

Förälder har således en skyldighet att umgås med sitt barn, men skyldigheten är inte sanktionerad. Umgängessabotage är inte heller sanktionerat, men som tidigare framgått finns en risk att vårdnaden eller boendet omprövas.¹⁷⁴

Vid umgängessabotage och umgängesvägran är det inte ett rättvise- eller bestraffningstänkande som skall aktualiseras. Det avgörande skall vara vilka konsekvenser och vilken betydelse som handlandet får för barnet ifråga.¹⁷⁵

5.2.2 Vilka hänsyn man bör ta, gällande frågor om umgänge

Det är mycket viktigt att ett umgänge mellan ett barn och den förälder som barnet ej vanligtvis bor tillsammans med, fungerar på ett tillfredställande sätt.¹⁷⁶ Rent allmänt kan sägas att en avgörande faktor för att umgänget skall kunna fungera på ett meningsfullt sätt, är att föräldrarna kan samarbeta om detta.

---

¹⁷¹ NJA 1989 s. 335, NJA 1992 s. 666, NJA 1998 s. 675.

¹⁷² RH 1997:59, Sjösten s 101f.

¹⁷³ Prop. 1997/98:7 s. 59 f.

¹⁷⁴ SOU 2005:43 s. 517.

¹⁷⁵ SOU 2005:43 s. 29.

¹⁷⁶ Saldeen s. 180.

I frågor som rör umgänge måste man även ta hänsyn till barnets ålder och mognadsgrad, den känslomässiga kontakten med umgängesföräldern, stabiliteten i relationen till den förälder barnet bor hos och hur föräldrarna hanterar konflikten dem emellan. Dessutom skall domstolen ta hänsyn till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad och beakta risken för att barnet i samband med umgänget utsätts för övergrepp, olovligen bortförs eller kvarhålls eller på annat sätt far illa.¹⁷⁷

Vad gäller ålder och mognadsgrad gäller att för små barn kan längre, ofta upprepade, avbrott i kontakten med den förälder som barnet normalt bor tillsammans med, innebära stora påfrestningar. Barnets anknytning till den förälder som det skall ha umgänge med är också viktig. Om barnet saknar en god sådan till umgängesföräldern, kan barnets trygghetskänsla bli störd när umgänget utövas. Detta gäller speciellt små barn och om det tidigare inte förekommit någon kontakt eller om denna varit begränsad. I dessa fall är det bättre att barnet och föräldern först lär känna varandra bättre, innan umgänget blir alltför omfattande. Man kan till exempel vänta med övernattningar. Föräldrarnas förhållande till varandra är också en viktig faktor. Om umgänget skapar konflikt mellan föräldrarna kan barnet också ta skada av detta. Det är de särskilda omständigheterna som föreligger i varje enskilt fall som skall beaktas. Beslut om umgänge skall således fattas efter vad som är bäst för just det barn som är i fråga.¹⁷⁸

Hänsyn skall även tas till hur ett beslutat umgänge utövas eller kan komma att utövas. Ett beslut om umgänge innebär nämligen långtgående förpliktelser, då det gäller att rätta sig efter beslutet och att i möjligaste mån underlätta beslutets genomförande. Ett beslut innebär i praktiken ett betydande ingrepp i tillvaron för såväl barnet och den förälder som barnet bor tillsammans med.¹⁷⁹

Barnets behov och önskemål varierar dessutom under åren, det är därför av största vikt att föräldrar är lyhörda och anpassar umgänget efter detta. Det umgänge som är fastställt av domstol är ej en absolut gräns för det umgänge som får förekomma. Det står föräldrarna fritt att komma överens om ytterligare umgänge eller andra tillfällen, allt efter lämplighet sett ur barnets synvinkel.¹⁸⁰

5.2.2.1 Konflikter

Barn behöver som sagt ett regelbundet och konfliktfritt umgänge med båda sina föräldrar. Ett konfliktfritt och väl fungerande regelbundet umgänge med den förälder som barnet inte bor tillsammans med är viktigt för barnets

---

¹⁷⁷ Prop. 1979:63 s. 84, Prop. 1981/82:168 s. 43 och 75, se även Ewerlöf, Sverne, Singer s. 61, Sjösten s. 102.

¹⁷⁸ Sjösten s. 102.

¹⁷⁹ Sjösten s. 101.

¹⁸⁰ Sjösten s. 104.

psykiska hälsa och anpassning.¹⁸¹ Hänsyn måste därför tas till föräldrarnas förhållande till varandra. Blir umgänget en konfliktskapande faktor mellan föräldrarna, kan barnet ta skada av detta. Domstol får i sådana fall göra en avvägning mellan å ena sidan barnets behov och intresse av att få umgås med den förälder som inte är vårdnadshavare, och å andra sidan det behov barnet har av trygga uppväxtförhållanden. I vissa fall kan det bli nödvändigt att umgänget upphör temporärt, till dess att konflikten mellan föräldrarna har kunnat lösas.¹⁸²

Är det så att konflikten mellan föräldrarna grundar sig på, att man inte kan nå en överenskommelse kring umgänget, kan en lösning vara att inte omedelbart förordna om en umgängesrättsutredning. I stället kan man, med föräldrarnas samtycke, vilandeförklara målet under en tid under vilken man prövar någon form av överenskommelse om umgänget. Det har visat sig att de tvistande föräldrarna många gånger är mindre misstrodda och mer benägna till samarbete och överenskommelse, om de vet att det rör sig om en kortare prövotid och att de när som helst kan begära ett beslut hos domstolen. En provisorisk överenskommelse kan således bidra till ett tilltagande förtroende mellan föräldrarna, vilket kan bidra till att en bestående lösning av konflikten kan uppnås.¹⁸³

I de fall föräldrarnas förhållande till varandra medför att umgänget blir en konfliktskapande faktor mellan dem som barnet kan ta skada av, kan en kontaktperson fylla en viktig funktion.¹⁸⁴ Domstol kan förordna om umgänge under medverkan av kontaktperson utan att någon av parterna yrkat detta.¹⁸⁵

5.3 Umgängets utformning och omfattning i förarbete, doktrin och i praktiken

5.3.1 Umgängets utformning och omfattning enligt förarbeten och doktrin

Några egentliga lagregler som anger umgängets utformning och i vilken omfattning umgänge bör förekomma, finns ej i gällande lagstiftning. Under 1983 års lagstiftningsarbete diskuterades frågan om ett införande av sådana regler, man kom fram till att det var lämpligast att avstå från detta. Skälet därtill var att frågan om vilken utformning och omfattning umgängesrätten bör ha i det enskilda fallet är beroende av flera olika faktorer. Dessa faktorer är bland annat de som tidigare nämnts, såsom barnets ålder och mognadsgrad, dess förhållande till föräldrarna och barnets vilja. Hänsyn

---

¹⁸¹ Sjösten s. 97.

¹⁸² Prop. 1981/82:168 s. 75 f.

¹⁸³ Ewerlöf, Sverne, Singer s. 62.

¹⁸⁴ SOU 1979:63 s. 81 f.

¹⁸⁵ Westerberg s. 886 f.

skall dessutom tas till barnets fritidsintressen och andra aktiviteter. Frågan om umgängets utformning och omfattning får därför nu, liksom tidigare, avgöras utifrån vad som är bäst för barnet in casu.¹⁸⁶ Alla frågor som rör umgänge skall således bedömas enbart utifrån det enskilda barnets bästa och inte efter någon på förhand bestämd mall.¹⁸⁷

Det framgår med styrka av förarbetsuttalanden i en rad lagstiftningsärenden att domstolen skall beakta de särskilda omständigheter som föreligger i varje enskilt fall och besluta om umgänge efter vad som är bästa för just det barn som är i fråga.¹⁸⁸ För att ett beslut om umgänge skall anses vara utformat så att det är förenligt med barnets bästa, krävs i det enskilda fallet också att den förälder som barnet inte bor tillsammans med, utövar det beslutade umgänget med hänsynstagande till i första hand att barnet har behov av en nära och kontinuerlig kontakt i förening med trygghet och stabilitet i tillvaron. Detta bör ses mot bakgrund av att regleringen om umgänge primärt bygger på, att det är barnets behov av att faktiskt få umgås med den förälder som det normalt sett inte bor tillsammans med som skall tillgodoses. Regleringen innebär ingen villkorlös rätt för förälder att ha tillgång till ett beslut om umgänge som det står honom eller henne fritt att efter eget gottfinnande utnyttja eller ej.¹⁸⁹ I förarbetena betonas att umgänget, i första hand, är till för barnet. Det är således främst barnets intresse och behov av umgänge som skall tillgodoses.¹⁹⁰ Lagstiftaren betonar vikten av flexibilitet i umgänget. Umgänget bör alltså inte bestämmas utifrån några schabloner utan med utgångspunkt i vad som är bäst för barnet i varje enskilt fall.¹⁹¹ Domstolen ska välja den lösning som bäst kan antas ge barnet stabila relationer och trygghet.¹⁹²

En schabloniserad bedömning av umgämesfrågor kan omöjliggöra att barnet och umgämesföräldern träffas under mera vardagsbetonade förhållanden. Det finns då risk för att föräldern kommer att stå utanför mycket av den vardagliga skötseln och uppfostran, denne får då svårt att påverka sitt barns utveckling. Om det finns förutsättningar för ett vardagsumgänge bör därför ett sådant eftersträvas.¹⁹³ I rättsfallet, NJA 1988 s. 559, förordnade högsta domstolen om umgänge också under vardag. En schabloniserad bedömning av umgämesfrågor kan också leda till att ett barn någon gång tillerkänns umgänge med en förälder trots att något umgänge över huvud taget inte bör förekomma, med hänsyn till barnets bästa. Stereotypa beslut medger dessutom inte att umgänget anpassas till parternas under åren växlande förhållanden.¹⁹⁴

---

¹⁸⁶ Prop. 1981/82:168 s. 43, SOU 1979:63 s. 84, se även Saldeen s. 195, Ewerlöf, Sverne, Singer s. 63.

¹⁸⁷ SOU 2005:43 s. 167.

¹⁸⁸ Prop. 1997/98:7 s. 63.

¹⁸⁹ Sjösten s. 101, RH 1997:59.

¹⁹⁰ Prop. 1997/98:7 s. 60.

¹⁹¹ Ewerlöf, Sverne, Singer s. 63.

¹⁹² Prop. 1997/98:7 s. 63.

¹⁹³ Ewerlöf, Sverne, Singer s. 63, Sjösten s. 111.

¹⁹⁴ Sjösten s. 103.

Det är således viktigt att komma ihåg att utgångspunkten för bedömning kring umgänge skall vara det enskilda barnet och det enskilda fallet. Det är först då man skapar förutsättningar för att barnet genom umgänget skall kunna ha en så god och nära kontakt som möjligt med den förälder som det inte bor tillsammans med.¹⁹⁵

I Sverige finns ingen bestämmelse om ”normalumgänge”, helt i överensstämmelse med föregående resonemang. En sådan reglering skulle strida mot tanken om och behovet av flexibla och individuella beslut om umgänge, anpassade efter barnets behov och ålder.¹⁹⁶ I praktiken dock, vad gäller mål om umgänge, yrkar föräldrar ofta just om ett ”normalumgänge”, umgängesbesluten utformas också ofta i överensstämmelse därmed. De är inte bundna av att följa yrkandet, men i allmänhet saknar domstolen underlag som gör det möjligt att gå ifrån detta.¹⁹⁷

5.3.2 Umgängets utformning och omfattning i HD¹⁹⁸

I rättsfallet gällde tvisten omfattningen av en pappas umgänge med sin sjuåriga dotter, utöver helger och skollov. HD anförde bland annat att utgångspunkten för domstolarnas bedömning bör vara att det är till fördel för ett barn att ha umgänge med båda föräldrarna och att umgängets omfattning skall utgå från vad som är bäst för barnet, och med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet. Andra faktorer som också bör tillmätas betydelse vid bestämmandet av umgängets omfattning är vidare barnets ålder och mognad, barnets anknytning till den förälder som inte är vårdnadshavare, barnets egen inställning samt föräldrarnas förhållande till varandra.

HD menade vidare att det inte kan komma i fråga att utgå från schablonmässigt bestämda umgängestider. Enligt HD måste det vara av värde om umgänge kan utövas inte bara under semestrar och helger utan också under vardagen, i de fall där omständigheterna så tillåter. Vardagsumgänge kan många gånger vara svårt att få till stånd men i det aktuella fallet var dock förutsättningarna för detta mycket goda då föräldrarna bodde i närheten av varandra. Det saknades därför enligt HD, skäl att inte tillerkänna pappan sådant umgänge.

När föräldrar inte kan komma överens om umgängets omfattning, blir det ytterst domstolens sak att bestämma detta. Att domstol bestämt om visst umgänge innebär dock inte ett hinder för föräldrarna att överenskomma om avsteg härifrån både i inskränkande och i utvidgande riktning.

---

¹⁹⁵ SOU 2005:43 s. 167 f.

¹⁹⁶ Sjösten s. 112.

¹⁹⁷ Sjösten s. 111, Westerberg s. 872 f och 881 f.

¹⁹⁸ NJA 1988 s. 559.

5.3.3 Umgängesbeslut, mindre tingsrätt i västra Sverige, år 2005

Jag har genomfört en empirisk undersökning av tingsrättsbeslut och domar där umgängesfråga varit aktuell i någon mån. Undersökningen genomfördes vid en mindre tingsrätt i västra Sverige och den omfattade 34 stycken domslut. Efter att ha läst igenom alla dessa domar har jag dragit vissa slutsatser, vilka är följande:

Umgängets omfattning och utformning, förutom vad gäller lov och så vidare, har till största delen varit i enlighet med ett så kallat "sedvanligt umgänge". Detta innebär att ett umgänge äger rum varannan helg, vanligen fredag kväll till måndag morgon. Andra konstellationer har även förekommit, men inte i lika stor utsträckning.

Föräldrarna har i 31 fall av 34, förr eller senare nått en överenskommelse om umgängets utformning och omfattning. I de fall där föräldrarna inte nådde en överenskommelse var ett eventuellt umgänge, i två av fallen, förenat med viss risk för barnet. I det tredje fallet yrkade pappan på ett sedvanligt umgänge med sitt barn, men det långa avståndet gjorde att tingsrätten dömde i enlighet med mammans önskemål, umgänge en gång per månad.

I 16 fall har tingsrätten begärt in någon form av utredning. Vad dessa utredningar resulterade i, lyftes väldigt sällan upp till diskussion i domskälen.

Som jag tidigare framfört kom de allra flesta föräldrarna, någon gång under målets gång, till att nå en överenskommelse kring umgängets utformning och omfattning. I de flesta fallen har detta skett, till synes utan någon inblandning från domstolens sida. I endast ett av fallen uttrycktes i domskälen att, "domstol har att pröva om föräldrarnas överenskommelse kan anses vara till barnets bästa", i övriga fall har föräldrarnas överenskommelser ytterst sällan varken ifrågasatts eller ens diskuterats. Domstolen gjorde således bara undantagsvis individuella prövningar utifrån det speciella barnet, dess behov och situation. Inga diskussioner förekom heller kring betydelsen av ett umgänge förlagt även under vardagliga former och så vidare.

Argumentationen kring barnets bästa fann jag vara mycket bristfällig. Frasen "barnets bästa" nämns i nästan alla fall, men begreppets närmare innebörd och vilka hänsyn som bör tas, utvecklades väldigt sällan. Vilka faktorer man baserat sitt ställningstagande på, i relation till det aktuella barnet/barnen, omtalas således nästan aldrig.

Umgängesrätten benämns oftast som en rätt som tillfaller förälder. Utav de 33 fall som jag undersökt, där umgänge skulle komma till stånd, benämndes umgänget som en rätt för barnet i bara sju fall.

5.3.3.1 Tabell; empirisk undersökning

umgänge medges ej	3%
växelsvis boende	15%
utökad helg	12%
fredag-söndag	35%
under lov, enbart	9%
1 gång/mån	9%
dagtid	18%

A: utförd utredning

B: x = nått överenskommelse

C: kommentar

	A							B		C
1	x							x	oeniga	risk
2								x		
3				x				x	x	
4				x				x	x	
5			x					x	x	
6				x				x	x	
7								x	x	x
8								x	x	x
9								x		x
10								x	x	x
11		x						x	x	
12				x					x	
13				x					x	
14				x				x	x	
15								x	x	x
16		x							x	
17				x					x	
18				x				x	x	
19			x						x	
20			x					x	x	
21		x						x	x	
22				x					x	
23				x					x	
24		x							x	
25		x							x	
26			x						x	
27				x				x	x	
28					x				x	avstånd
29					x				x	avstånd
30								x	x	oeniga risk
31									x	avstånd
32									x	avstånd
33									x	avstånd
34									x	oeniga avstånd
	1	5	4	12	3	3	6	16		

5.3.4 Umgängets utformning och omfattning i tingsrättsdomar, en undersökning av 2002 års Vårnadskommitté²⁰⁰

Socialstyrelsen har gjort en undersökning av tingsrättsdomar i vårdnadsboende- och umgängesfall, endast tvistiga sådana, som meddelats efter huvudförhandling år 2002. Vårnadskommittén från 2002, har i sitt betänkande från 2005, använt sig av denna undersökning för att bland annat titta på vilken omfattning som tingsrätterna beslutat om umgänge i dessa fall.

Den vanligaste formen av umgänge som tingsrätterna beslutat om var en utökad helg, varannan vecka till exempel torsdag – måndag eller umgänge varannan vecka under helgen plus en vardag (28 %). Fredag – Söndag eller fredag – måndag morgon (23%), umgänge under dagtid (22%), annan utformning (12%) och inget umgänge (15%)

Många gånger saknades uttalade motiv till tingsrättens beslut om viss omfattning på umgänget. Vanlig orsak till att frånga yrkande om umgänge i inskränkande riktning var att ”inte utöka för mycket”, barnets behov av skydd, barnets inställning och även avståndet mellan föräldrarnas boende. Orsaker som kunde ligga till grund för att utöka ett umgänge var barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna eller att det inte fanns något skyddsbehov, såsom i fallet påståtts. Beslut om att inget umgänge skulle äga rum grundades på barnets skyddsbehov och barnets inställning.

Länge har umgänget, i praktiken, ofta följt en ”mall” som gått ut på umgänge varannan veckohelg, varannan storhelg och några veckor under sommaren. Resultatet av denna undersökning visar dock på viss tendens att schablontänkandet alltmer överges, och att man blivit bättre på att lägga del av umgänget på vardagar. Umgänget utformas även på ett mer individuellt sätt utifrån omständigheterna i det enskilda fallet.

5.3.5 Annan kontakt än direkt umgänge²⁰²

2002 års Vårnadskommittén, har lämnat ett förslag som går ut på att domstol skall ges möjlighet att förordna om annan kontakt än direkt umgänge mellan bland annat barn och förälder. Denna kontakt skulle då exempelvis kunna ske genom telefonsamtal, brev eller E-mail. Bestämmelser om annan kontakt än umgänge finns bland annat i Finland, Danmark och Island. Det har inte gjorts någon undersökning i något av länderna angående hur bestämmelserna fungerar och tillämpas. Vid de kontakter som vårnadskommittén haft med dessa länder angående detta,

---

²⁰⁰ SOU 2005:43 s. 739 ff.

²⁰² SOU 2005:43 s. 185 f.

har det framkommit att det inte är vanligt att möjligheten används. I vart fall anses bestämmelserna trots detta vara viktiga, i synnerhet när förälder bor på långt avstånd. Bestämmelsen uppges lägga en viss psykologisk press på föräldrar och ger dessutom en signal om, att barn bör ha exempelvis telefonkontakt med den förälder barnet inte bor tillsammans med.

Även i Australien och England kan domstol besluta om annan kontakt än umgänge. I dessa länderna har betydelsen av att möjligheten finns, betonats i flera domar. Det anses i dessa länder viktigt att barnen vet att den frånvarande föräldern existerar och att föräldern spelar en roll i barnets liv. Möjligheten används inte bara när ett umgänge omöjliggörs på grund av exempelvis långa avstånd, utan även som ett sätt att återuppta kontakten mellan ett barn och en förälder, om denna sedan en lång tid varit bruten eller bristfällig.

Förslaget innebär för övrigt att bestämmelsen om indirekt umgänge bara skall vara tillämplig då det finns särskilda skäl. Utgångspunkten är att ett direkt umgänge är att föredra, domstol skall därför bara kunna besluta om annan kontakt än direkt umgänge i de fall då "vanligt" umgänge i någon egentlig utsträckning inte kan komma till stånd. Domstolen skall för övrigt göra en motsvarande prövning som görs vid en talan om direkt umgänge. Domstol skall således göra en prövning enbart utifrån barnets bästa och bedöma utifrån förhållandena i det enskilda fallet, om omständigheterna är sådana att barnets bästa kan främjas av ett indirekt umgänge.

5.4 Umgänge – avtal mellan föräldrar, domstolsbeslut och verkställighet

5.4.1 Avtal mellan föräldrar

Det är i första hand föräldrarna själva som skall försöka lösa umgängesfrågorna, som uppstår vid en skilsmässa. Detta skall ske i samråd med barnet, om detta nått en tillräcklig mognad. Föräldrarna kan få hjälp av socialtjänsten att lösa dessa frågor. I socialnämndens övergripande ansvar ligger en skyldighet att medverka till att ett barns behov av umgänge med en förälder som barnet inte stadigvarande bor tillsammans med, blir tillgodosett.²⁰³

5.4.2 Överenskommelse mellan föräldrar

När föräldrar är överens, ses detta som ett belegg för att deras gemensamma lösning även gynnar barnet. BO menar att det givetvis är att föredra, att föräldrarna själva har kommit fram till en lösning, man kan dock inte ta för givet att det är barnets behov som har kommit i fokus.²⁰⁴ Det kan ej

---

²⁰³ Sjösten s. 100.

²⁰⁴ BO, Små barn och umgängestvister s. 2.

uteslutas att det finns situationer där föräldrar mindre ser till barnets behov än till sina egna intressen. Att överenskommelsen inte i tillräcklig grad tar hänsyn till barnets bästa kan ha olika orsaker, det kan ligga ekonomiska överväganden, rättvisetänkande och olika styrka hos föräldrarna.²⁰⁵ Vårdnadskommittén har uttalat att enligt deras mening, i de fall en överenskommelse vid en objektiv granskning framstår som tvivelaktig ur ett barnperspektiv, det är nödvändigt att bland annat domstol inte utan vidare tar överenskommelsen för god.²⁰⁶ Det är viktigt att uppmärksamma barnets egna rättigheter, att få komma till tals och rätt till information och till inflytande, även i de situationer där föräldrarna själva når enighet i frågor om bland annat umgänge. När en överenskommelse ska prövas av socialnämnd eller domstol måste beslutsfattaren bedöma om överenskommelsen verkligen är till barnets bästa, detta är tyvärr något som inte alltid sker.²⁰⁷

5.4.3 Domstolsbeslut och verkställighet

När man ingen lösning på ovan nämnda sätt, blir det domstol som får avgöra frågan efter vad som är bäst för barnet. Enligt tillgänglig statistik gäller detta cirka 10 % av fallen.²⁰⁸ Talan om umgänge får föras av den förälder som vill umgås med sitt barn, FB 6:15 a, något krav på att den andre föräldern/vårdnadshavaren motsätter sig umgänget finns inte.²⁰⁹ Frågor om umgänge kan väckas som en självständig fråga, många gånger väcks emellertid umgängestalan i samband med tvister om vårdnad och boende.²¹⁰

Barnet kan ej tillerkännas umgänge med förälder som ej önskar umgänge med barnet.²¹¹ Barnet kan alltså inte, oaktat att FB 6:15 slår fast att barn skall ha rätt till umgänge, föra talan om att det vill träffa en förälder som det inte bor tillsammans med. Inte heller för boförälder finns några legala medel för att utverka att barnet skall få umgänge med den andre föräldern. En förutsättning att umgänge skall komma till stånd, är således att förälder så önskar.²¹² En boförälder kan däremot väcka talan om en inskränkning i den andre förälderns umgänge.²¹³

Verkställighet av vad allmän domstol har beslutat eller föräldrarna med socialnämnds godkännande har avtalat om umgänge söks hos länsrätten. Generellt krävs att en dom skall ha vunnit laga kraft för att den skall kunna verkställas. Verkställighet av en dom som inte vunnit laga kraft, vad gäller umgänge, får ske under förutsättning av att allmän domstol särskilt medgivit

---

²⁰⁵ Prop. 1997/98:7 s. 85.

²⁰⁶ SOU 2005:43 s. 163.

²⁰⁷ BR 2005:06 s. 12.

²⁰⁸ Ewerlöf, Sverne, Singer s. 65.

²⁰⁹ Prop. 1997/98:7 s. 116.

²¹⁰ Schiratzki 2005 s. 121.

²¹¹ Schiratzki 1997 s. 211 f, Sjösten s. 100.

²¹² Schiratzki 2005 s. 121.

²¹³ NJA 1994 s.128, RH 2000:99.

att så kan ske, FB 21:1 st 2. Sådana medgivande görs i de flesta domar. Det föreligger således en presumtion för att verkställighet skall medges. Endast i vissa, i lagen angivna situationer, kan legala hinder mot verkställighet föreligga, FB 21:5-6. Barnets vilja skall beaktas på så sätt att verkställighet kan vägras om barnet har fyllt tolv år eller uppnått motsvarande mognad och motsätter sig verkställighet, FB 21:5. Emellertid utreds sällan barnets egna synpunkter eller tillmäts relevans i dessa fall.²¹⁴ Verkställighet kan vidare vägras om det är uppenbart att förhållandena ändrats sedan meddelad dom eller godkänt avtal, FB 21:6 st. 2. Frågan kan då på initiativ av sökande, motpart eller socialnämnd föras till allmän domstol för prövning.²¹⁵

Mot bakgrund av gällande lydelse av FB 6:15, att umgänget är en rätt för barnet, bör ett beslut formuleras så att det framgår att det är barnets rätt till umgänge som är det primära.²¹⁶ Domstol måste i sitt beslut om umgänge noga ange under vilka tider umgänge skall äga rum. Detta är nödvändigt för att ett beslut skall vara verkställbart.²¹⁷ Det umgänge som en domstol beslutar om, gäller formellt fram till den dag barnet fyller 18 år, teoretiskt sett.²¹⁸

---

²¹⁴ SOU 1997:116 s. 232.

²¹⁵ Schiratzki 2005 s. 127.

²¹⁶ Sjösten s. 107.

²¹⁷ Walin, Wängby 6:68.

²¹⁸ Sjösten s. 104.

6 Analys

6.1 Vilka behov kan barn anses ha i samband med skilsmässa och uppmärksammas dessa i lagen?

Det råder ingen tvekan, barn har ett behov av båda sina föräldrar både före och efter en skilsmässa.

Föräldrarna ger till en början barnet dess genetiska och ärftliga förutsättningar, vilka sedan utvecklas och påverkas genom yttre omständigheter i livet. Föräldrarna ger även barnet dess psykologiska förutsättningar, detta sker genom ett samspel mellan barnet och dess föräldrar. Genom föräldrarna får barnet viktig kunskap och erfarenhet som hjälper barnet att utvecklas, dels genom den direkta relationen men också som åskådare till mammans och pappans inbördes relation.

Varje år är det många barn som får uppleva att föräldrarna inte längre trivs tillsammans och att det därför blir aktuellt med en skilsmässa. Det har skett en stor förändring under de senaste femtio åren, vad gäller bland annat familjens situation och tillvaro. Den har blivit alltmer präglad av stress, bland annat genom att båda föräldrarna oftast arbetar ute i förvärvslivet och att det finns en mängd fritidssysselsättningar som lockar, både för föräldrar och för barn. Familjens tid tillsammans har blivit lidande av detta. Stress anses vara en av de viktigare faktorer som gör att skilsmässor alltjämt ökar.

En skilsmässa är i sig mindre skadlig för ett barn än alternativet att leva tillsammans med föräldrar som ständigt grälar med varandra. Vad som inte får glömmas bort är dock att barnet fortfarande har ett behov av båda sina föräldrar. En förälder måste inse detta och respektera barnets behov och kärlek av och till den andre. Man får inte som förälder, fastna i den egna konflikten och låta barnet bli lidande av detta, det krävs att man kan lyfta huvudet högre än så och bara se till barnets bästa.

Samtliga större skilsmässostudier betonar vikten av ett väl fungerande och regelbundet umgänge som inte kantas av konflikter med den icke hemmaboende föräldern. Denna sortens umgänge anses främja barnets psykiska hälsa och anpassning efter en skilsmässa, det lindrar även barns ofta förekommande intensiva otillfredsställelse med den reducerade kontakten med den icke hemmaboende föräldern.

Föräldrar har olika roller i förhållande till sina barn. Framst beror de olika rollerna på att föräldrarna är olika som människor. De olika rollerna är också förbundna med könsroller och andra specifika sociala roller, den ene föräldern kan därför inte ersätta den andre. Barnets behov av respektive

förälder kan dock växla över tid, det är därför viktigt att lyssna till barnet. Det är inte säkert att barnet uttrycker sina önskningar verbalt, en förälder måste även vara lyhörd för andra signaler som barnet eventuellt förmedlar. Barnet kan således ha ett större behov av en av föräldrarna under en viss period, och det är då bra att vara lite flexibel, under en annan period kan det visa sig att behovet svängt. Flexibilitet gynnar barnet men framförallt är det gynnsamt att föräldrarna kan samarbeta kring barnet på ett bra sätt och att det inte kantas av konflikter och hårda ord.

Samtidigt som barn mår bra av att umgänge med föräldrarna präglas av flexibilitet, framgår av beteendevetenskaplig expertis att barn mår bäst av att ha en fast punkt i tillvaron. Björn Sundberg menar att fenomenet ”växelvis boende” nog inte har växt fram som ett svar på barnens behov. Han har uttryckt att det finns fog för eftertanke då barns behov, enligt vuxenvärlden, tenderar att förändras på ett sådant sätt att det mer passar in i den värld vuxna lever i idag. Maria Alvéén menar istället att växelvis boende kan vara ett bra alternativ i dagens samhälle. Detta då vuxna på sin ”lediga” vecka kunde lägga ner mer tid på sitt arbete, utöva fritidsaktiviteter och träffa vänner och så vidare, för att veckan därpå, vara hemma mera tillsammans med sina barn. Jag tycker att båda synsätten uttrycker viktiga aspekter som ingendera kan bortses ifrån. Givetvis ligger det en fara i att försöka ändra synsätt på barns behov utefter våra egna. Vi skall se till barnets bästa och detta gör vi bäst genom att inte mörka vad barn egentligen behöver. Vi måste vara ärliga när vi skall göra dessa bedömningar, för att till sist nå bästa möjliga lösning. Jag tror dock inte att man kommer närmare sanningen genom att förtränga hur dagens samhälle faktiskt ser ut och hur människan och dess liv förändrats, låt säga, de senaste 50 – 60 åren. Båda föräldrarna arbetar för det mesta idag. Vid sidan av arbets- och familjeliv vill de även ha en annan tillvaro. Vuxna har idag en önskan om att förverkliga sig själva, inte bara genom familjen utan även genom utbildning och karriär, vuxna har idag också mer fritidsaktiviteter och dessutom ett umgänge utöver det umgänge som familjen tillsammans utövar. Då livsstilen idag är denna måste man även ta hänsyn därtill, då man reflekterar över hur man bäst kan tillgodose barnets bästa. Både föräldrar och barn har behov som behöver tillfredsställas, för att hela familjen skall nå harmoni. Jag anser därför att det ligger något i vad Maria Alvéén uttrycker. Hennes diskussion går ut på att då föräldrarna får mer tid över för att tillfredsställa sina egna behov, de känner sig mer tillfreds, vilket i sin tur leder till att tiden med barnen präglas av mer lugn och harmoni. Det handlar nog inte så mycket om hur mycket tid man spenderar med barnen, det viktiga är själva kvalitén.

Kanske är det bäst för barnet då detta får sin fasta punkt i tillvaron genom att ha sitt boende permanent hos den ene föräldern, men att umgänge med den andre föräldern sker så mycket och så ofta som möjligt, efter barnets önskemål. Ett sätt kan vara att umgängesföräldern utvidgar umgänget genom att ta hand om fritidsaktiviteterna som barnet utövar, detta genom att hämta och lämna. Ibland kan barnet efter aktivitet, då det passar, följa med umgängesföräldern hem för att sova över. Dagen efter är det skola och allt

är tillbaka i vanlig ordning. Att umgängesförälder tar ansvar för fritidsaktiviteter tror jag kan vara en god idé, umgänge under veckorna faller sig på detta sätt mer naturligt, samtidigt som boföräldern får viss avlastning med vardagliga bestyr.

Barn behöver ju, som tidigare framgått, umgås med sina föräldrar även under vardagliga förhållanden. Ett umgänge som bara utgörs av helg är inte att föredra. Det bästa är då båda föräldrarna får en chans att utöva vardaglig skötsel och uppföstran för att på detta sätt få en möjlighet att påverka sitt barns utveckling.

För barn är det framförallt viktigt att föräldrarna respekterar varandra och kan se varandra som resurser och värdefulla tillgångar för barnet. Därigenom får barnet signaler om att både det manliga och det kvinnliga är värdefullt, att de olika delar och aspekter som finns inom barnet är bra och behövs. Det bidrar till att barnets personlighet, identitet och självförtroende utvecklas gynnsamt. Det står klart att båda föräldrarna behövs till lika delar för sina barn, må så hända att behoven av respektive förälder skiftar över årens lopp. Det framstår för mig som om det finns en allmän brist vad gäller insikten av detta. Jag tror att det finns ett visst behov av att lyfta fram även pappans viktiga roll för barnet. Det är av stor betydelse att pappan själv kommer underfund med att även han spelar en viktig roll för sina barn, mammorna måste också komma till insikt med vilken skada de orsakar barnet om de hindrar detta från ett umgänge med sin pappa, i de fall då det inte finns någon egentlig grund för detta. Även barnet behöver förstå att båda föräldrarna, var och en på sitt sätt, spelar en viktig roll i dess uppväxt. Kanske kunde man föra in viss upplysning om detta, dels i den föräldraverksamhet som följer vid graviditet, men också i undervisningen i skolan.

Jag tycker annars att den svenska lagen och dess förarbeten stämmer ganska väl överens med de beteendevetenskapliga aspekter som jag funnit på området. Föräldrabalken utgår från att det är viktigt för ett barn att ha en nära och god kontakt med båda sina föräldrar, detta bland annat med hänsyn till dess utveckling och välbefinnande. I lagen framhålls detta barnets behov bland annat genom FB 6: 2 a där det regleras att när man skall se till barnets bästa, det skall fästas ett särskilt avseende vid barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna. Båda föräldrarna har också ett ansvar för att detta behov skall kunna tillgodoses. Barn har dessutom en rätt till vissa grundläggande rättigheter och behov, vilka dessa är finns utvecklat i förarbete och måste anses väl avspegla beteendevetenskapens rön. Lagstiftningen i sig verkar således inte vara direkt bristfällig, bristerna verkar mer ligga i själva tillämpningen av lagen, till vilket jag återkommer senare.

6.2 Umgänge, dess utformning och omfattning enligt förarbete och lag i jämförelse med verkligheten

1916 infördes den första bestämmelsen om umgänge. Den förälder som inte hade vårdnaden om sitt barn, hade en näst intill absolut rätt till umgänge med detta. Umgängesrätten begränsades endast i undantagsfall, detta kunde vara om ett umgänge kunde anses vara till skada för barnet. Man kan säga att det förelåg en ensidig föräldrarätt.

På 1900-talets senare hälft har förändringar skett, sakta men säkert har barnets rätt och intresse satts i fokus på ett helt annat sätt än tidigare. Föräldrarnas behov och intressen har fått stå tillbaka för "barnets bästa" i fråga om bland annat umgänge. Begreppet "barnets bästa" härrör från tidigt 1900-tal, efter en reaktion på hur dåligt barn kunde ha det. Vad man kan säga är dock att den vikt man lägger vid begreppet, undan för undan har växt sig allt starkare. Man är överens om att barn, i de allra flesta fall, mår bäst om de får ha ett nära och gott förhållande till båda sina föräldrar, även efter en skilsmässa föräldrarna emellan. Detta är en omständighet som man trycker på i lagtexten, när det gäller vad man bör ta hänsyn till när man skall bedöma barnets bästa. Det handlar således om att barnet, för det mesta, har ett behov av att umgås med båda sina föräldrar, att föräldrarna kan känna och ha ett liknande behov är inget man skall ta någon hänsyn till.

Barnets bästa, finns reglerat i barnkonventionens 3:e artikel, motsvarande bestämmelse hittar vi i föräldrabalkens 6:2 a. Det finns ingen direkt fastställd definition, varken i barnkonventionen eller i föräldrabalken, av vad begreppet "barnets bästa" skall innebära. Begreppet är relativt och betyder olika saker för olika människor beroende på hur man uppfattar barns behov, dessutom förändras begreppets innebörd över tid, i takt med att ny kunskap växer fram och efter att värderingar förändras i samhället. Vad som är bäst för ett barn kan således inte schablonmässigt bestämmas, avgörande måste bli individuella omständigheter i det specifika fallet. Dessutom anser man det nödvändigt med viss flexibilitet i de enskilda fallen.

Principen skall i alla fall genomsyra alla bedömningar och beslut som tas angående umgänge. Enligt den svenska regleringen finns det inget annat intresse som kan gå före, detta till skillnad från barnkonventionen. Barnkonventionen säger att barnets bästa alltid skall vara en tungt vägande faktor men inte för den skull alltid vara utslagsgivande. Det kan finnas fall då något annat intresse bör få företräde, då detta är fallet måste dock en redovisning göras av relevanta intressen som beaktats och som legat till grund för ett sådant ställningstagande.

I Sverige har vi något som kallas för en barnombudsman. Barnombudsmannens huvuduppgift är att företräda barn och ungas rättigheter och intressen med utgångspunkt i FN:s konvention om barnets

rättigheter, den så kallade barnkonventionen, och att bevaka hur denna konvention efterlevs i samhället. Barnombudsmannen har enligt lag en rätt att göra tolkningar av de olika artiklarna i barnkonventionen, detta för att kunna utföra sitt bevakningsarbete på ett tillfredställande sätt. Barnkonventionen ratificerades av bland annat Sverige den 2 september 1990, i och med detta åtog man sig att följa konventionen och anpassa respektive lag till dess innehåll.

År 1998 genomförde barnombudsmannen en undersökning av fem olika domstolars domar gällande umgänge mellan barn och deras föräldrar. Detta efter att det i den allmänna debatten framförts kritik, gällande domstolarnas sätt att schablonmässigt förordna om umgänge mellan barn och föräldrar, utan att ta hänsyn till barnens behov och utveckling.

Kritiken som framförts visade sig inte vara helt obefogad. Domstolarna var många gånger dåliga på att ta hänsyn till detta. Föräldrarnas intressen överskuggade också barnens, då deras överenskommelser antogs vara till barnens bästa. Detta, i de allra flesta fallen, utan att man gjorde några självständiga prövningar vad gällde det individuella barnet, dess situation och behov, trots att föräldrabalken föreskriver att så skall ske. Redovisningen i domskälen, vad gällde prövningen av det individuella barnets bästa, var också ofta otillräcklig detta trots att Barnkonventionen ställer krav på staterna, eller de staten har delegerat beslutsrätten till, att de alltid skall försäkra sig om att barnets bästa har redovisats i beslutsprocessen.

Vad gäller min undersökning av en mindre tingsrätts umgängesbeslut, som togs under året 2005, har jag dragit liknande slutsatser som ovan. Föräldrarnas överenskommelser diskuterades eller ifrågasattes bara i undantagsfall. Om föräldrarna var överens eller sedermera nådde en överenskommelse, antogs denna vara till det aktuella barnets/barnens bästa. Man gjorde således sällan individuella prövningar utifrån det speciella barnet och dess situation, om föräldrarna var överens. Åtminstone inte av vad som framgick av domskäl och så vidare. Frasen ”barnets bästa” benämndes i nästan alla domslut, begreppets innebörd och hur/varför man ansåg att överenskommelsen var till just detta aktuella barns bästa, utvecklades bara i undantagsfall.

Detta måste anses vara en stor brist hos dem som skall fatta dessa viktiga beslut. Att bara säga att en överenskommelse är till barnets bästa, utan att förklara varför, är att tillintetgöra principen, den blir tom och utan betydelse. Att precisera vad man lagt vikt vid och vilka ställningstaganden man gjort borde vara en viktig faktor som bidrar till ökad förståelse, inte bara för berörda barn och föräldrar, utan även för andra. Det hjälper, enligt mitt sätt att se det, till en ökad insikt och förändring av attityder i stort.

Man får dock inte glömma att det i förarbete framhålls att överenskommelser mellan föräldrar även kan anses gynna barnet. Troligen är det därför domstol tar en överenskommelse mellan föräldrar för god utan

att lägga några ytterligare aspekter på den delen. Även i betänkandet från 2002 års vårdnadskommitté, som kom ut förra året, diskuterades detta. Man uttalade att i de fall en överenskommelse vid en objektiv granskning framstår som tvivelaktig, ur barnets perspektiv, det är en nödvändighet att bland annat domstol inte utan vidare accepterar en överenskommelse mellan föräldrar. Att det är viktigt att man uppmärksammar barnets egna rättigheter, som att få komma till tals och rätten till information och till inflytande, även i de situationer där föräldrarna själva når enighet i frågor om bland annat umgänge. När en överenskommelse ska prövas av socialnämnd eller domstol måste beslutsfattaren bedöma om överenskommelsen verkligen är till barnets bästa. Även vårdnadskommittén menar att det föreligger viss brist vad gäller detta.

Kanske och förhoppningsvis gör domstol och socialnämnd bra och riktiga ställningstaganden. Det ligger troligen betydligt mer hänsyn och tanke bakom deras beslut än vad som framgår på pappret. Viktigt är dock att man blir bättre på, att utförligt diskutera och meddela vilka faktorer och omständigheter som man grundar sina beslut på, så att detta tydligt framgår av domskälen. Varför man inte gör detta i nuläget kan man bara spekulera i, är det så att det föreligger tidsbrist? i så fall borde man lätta deras börda till fördel för bättre och rättssäkrare beslutstaganden.

I lagen framhålls att umgänget numera är en rätt för barnet och således inte, såsom tidigare, för förälder. Sjösten menar att mot bakgrund av gällande lydelse av FB 6:15, att umgänget är en rätt för barnet, bör ett beslut formuleras så att det framgår att det är barnets rätt till umgänge som är det primära. Intressant att lägga märke till här är den undersökning som jag utfört av en tingsrätts domslut gällande umgänge tagna under förra året. Av de fall som ingick i min undersökning benämndes umgängetsrätten som en rätt för föräldern i en mycket större omfattning än den motsatta, närmare bestämt i 26 fall av 33.

Vad gäller frågan om umgängets utformning och omfattning så finns det inga egentliga regler i gällande lagstiftning. Under 1983 års lagstiftningsarbete diskuterades frågan om ett införande av sådana regler, man bestämde sig dock för att avstå från detta. Man ansåg att frågan om vilken utformning och omfattning umgängetsrätten bör ha i det enskilda fallet är beroende av många olika faktorer. Dessa faktorer är bland annat barnets ålder och mognadsgrad, dess förhållande till föräldrarna och barnets vilja. Hänsyn skall dessutom tas till barnets fritidsintressen och andra aktiviteter. Frågan om umgängets utformning och omfattning får därför nu, liksom tidigare, avgöras utifrån vad som är bäst för det individuella barnet och dess situation. Alla frågor som rör umgänge skall således bedömas enbart utifrån det enskilda barnets bästa och inte efter någon på förhand bestämd mall.

I Högsta domstolens praxis har man följt förarbetenas rekommendationer. I ett rättsfall från 1988 har man framhållit vikten av att barnet har ett umgänge med båda sina föräldrar. Ett umgänge som skall utgå från barnets

bästa och med hänsyn tagna till omständigheterna i det enskilda fallet. Vidare framhölls att det inte kan komma i fråga att utgå från schablonmässigt bestämda umgängestider, ett umgänge skall baseras på flexibilitet. Man menade också att det måste vara av värde om umgänge kan utövas inte bara under semestrar och helger utan också under vardagen, i de fall där omständigheterna så tillåter.

2002 års Vårnadskommitté har undersökt umgängets omfattning och utformning i praktiken. Man kom fram till att den vanligaste formen av umgänge som tingsrätterna beslutat om var en utökad helg, varannan vecka till exempel torsdag – måndag eller umgänge varannan vecka under helgen plus en vardag. Många gånger saknades uttalade motiv till tingsrättens beslut om viss omfattning på umgänget. Man uttalade att umgänget länge, i praktiken, ofta följt en ”mall” som gått ut på umgänge varannan veckohelg. Resultatet av denna undersökning visade dock på viss tendens att schablontänkandet alltmer verkar överges, och att man blivit bättre på att lägga del av umgänget på vardagar. Umgänget utformas även på ett mer individuellt sätt utifrån omständigheterna i det enskilda fallet.

I den empiriska undersökning som jag själv utfört utgjorde umgängets omfattning och utformning, till största delen, av ett så kallat ”sedvanligt umgänge”. Detta innebär således ett umgänge som äger rum varannan helg, exempelvis fredag kväll till måndag morgon. Även andra konstellationer förekom som skulle kunna tyda på att de schablonmässigt tagna besluten tenderar till att uttunnas. Vad jag reagerade på var dock att detta skett, till synes utan inblandning från domstol.

6.3 Avslutande kommentar

Barnombudsmannen genomförde en undersökning av några tingsrätters umgängesbeslut efter att det i den allmänna debatten framförts kritik, gällande domstolarnas sätt att schablonmässigt förordna om umgänge mellan barn och föräldrar, utan att ta hänsyn till barnens behov och utveckling. Barnombudsmannens slutsatser blev bland annat att tingsrätternas domar, i många fall, mycket riktigt inte var i linje med den allmänna kunskap som finns på detta område. I flera fall gjordes det heller ingen självständig prövning av det enskilda barnets behov, trots att Föräldrabalken föreskriver detta. Föräldrarnas intressen överskuggade i stället barnets och redovisningen i domskälen var ofta otillräcklig vad gäller själva prövningen av det enskilda barnets bästa. Själva principen nämns, men inte vilken hänsyn domstolen tagit och hur man resonerat om det umgänge som utdömts i förhållande till principen.

Min förhoppning när jag bestämde mig för att göra en empirisk undersökning av en tingsrätts umgänges beslut tagna år 2005, var att finna att det skett en förändring av detta och att man tagit till sig den kritik som framförts under de senare åren. Tyvärr blev inte resultatet det önskade. Trots att kritiken och barnombudsmannens undersökning har några år på

nacken, så ser det inte ut som om skett några större förändringar. Barnombudsmannen har en viktig roll i samhället vad gäller att ta vara på barn och ungas rättigheter, att man inte efterlever dennes rekommendationer i större utsträckning framstår för mig som märkligt.

Barn och ungas rättigheter måste tas tillvara. Lagen innehåller ingen direkt reglering vad gäller umgängets omfattning och utformning, det råder dock ingen tvekan om att det är barnets bästa som skall råda. I förarbeten framgår med bestämdhet och vid upprepade tillfällen att beslut om umgänge skall baseras på varje individuell situation och med hänsyn till just det aktuella barnet i fråga. Umgänget skall således bedömas individuellt och präglas av flexibilitet med barnets bästa i fokus.

Att lagens företrädare visar brister på detta område är något som måste tas på största allvar, att tillåta detta faktum skulle vara att både tillintetgöra lagens betydelse och även barnombudsmannens uppdrag.

7 Litteraturförteckning och övriga källor

Förarbeten

Propositioner:

Prop. 1981/82:168	Om vårdnad och umgänge, m.m.
Prop. 1990/91:8	Vårdnad och umgänge
Prop. 1992/93:139	Om olovligt bortförande och andra övergrepp mot barn
Prop. 1994/95:224	Barns rätt att komma till tals
Prop. 1997/98:7	Vårdnad, boende och umgänge
Prop. 2001/02:96	En förstärkt Barnombudsman

Statens offentliga utredningar:

SOU 1979:63	Om föräldraansvar m.m.
SOU 1995:79	Vårdnad, boende, umgänge
SOU 1997:116	Barnets bästa i främsta rummet
SOU 2001:72	Barnmisshandel. Att förebygga och åtgärda
SOU 2005:43	Barnets bästa, föräldrars ansvar, del A och B

Departementspromemorior:

Ds 1989:52	Vårdnad och umgänge
Ds 1999:57	Gemensam vårdnad för ogifta föräldrar samt en Språklig och redaktionell översyn av 6: e kap. föräldrabalken

Rättsfall

NJA 1981 s. 753
NJA 1988 s. 448
NJA 1988 s. 559
NJA 1989 s. 335
NJA 1992 s. 666
NJA 1994 s. 128
NJA 1995 s. 398
NJA 1998 s. 675
NJA 2003 s. 372

RH 1992:78
RH 1997:59
RH 2000:99

Litteratur

- Ewerlöf, Göran
Svurne, Tor
Singer, Anna
Barnets bästa, föräldrars och samhällets ansvar,
uppl. 5:1, Norstedts juridik, Stockholm 2004
- Olsson, Britt-Inger
Olsson, Kurt
Utveckling, Livsvillkor och socialisation,
uppl. 3, Liber AB, Orust 2004.
- Saldeen, Åke
Barn och föräldrar, uppl. 5,
Iustus förlag, Uppsala 2005
- Schiratzki, Johanna
Vårdnad och vårdnadstvister,
Norstedts juridik, Stockholm 1997
- Barnrättens grunder, uppl.2,
Studentlitteratur, Lund 2005
- Singer, Anna
Föräldraskap i rättslig belysning,
Iustus förlag AB, Uppsala 2000
- Sjösten, Mats
Vårdnad, boende och umgänge, uppl. 2:1,
Norstedt juridik, Stockholm 2003
- Walin, Gösta
Wängby, Staffan
Föräldrabalken, en lagkommentar,
Norstedts juridik, Stockholm 2001
- Westerberg, Peter
Domstols officialprövning,
Juristförlaget i Lund 1988
- Wickström, Anita
1998 års vårdnadsreform och socialtjänsten,
Norstedts juridik, Stockholm 1998

Skrifter och rapporter

Barnombudsmannen 2002

Små barn och umgängestvister, en undersökning av 62 tingsrättsdomar

Adolfsson Ulla-Stina, leg. psykolog och leg. psykoterapeut

Enberg Katrin, barnpsykolog

Svedin Carl Göran, överläkare och barnpsykiater

Barnombudsmannen informerar 2003:01

Barnets bästa i rättsprocessen, frågor om vårdnad, boende och umgänge

Barnombudsmannen rapporterar 2004:08

Vi har så mycket att säga

Barnombudsmannen rapporterar 2005:02

När tryggheten står på spel

Barnombudsmannen rapporterar 2005:06

Barnets bästa, Barnombudsmannens synpunkter på frågor om vårdnad, boende och umgänge

Socialstyrelsen, Vårdnad, boende och umgänge, Lindesberg 2003

Stiftelsen Allmänna Barnhuset, konferens den 15-17 november 1999

Män och barn i skilda världar,

vad betyder den manliga omsorgen för barnen?

Refererade deltagare:

Bing Vibeke, socionom

Elfver-Lindström Eva, utredare i familjerättsliga frågor

Johansson Thomas, leg. psykolog och sociolog

Jonson Göran, socionom och leg. barn- och ungdomspsykiater

Swedin Göran, docent och överläkare vid kvinnoklinik även utbildad familjeterapeut

Stiftelsen Allmänna Barnhuset, år 2002

Någon måste sätta ner foten

Refererade deltagare:

Alfvén Malin, leg. psykolog

Sundberg Björn, barnpsykiater och överläkare

Stiftelsen Allmänna Barnhuset, konferens den 31 mars-2 april 2003

Ingen enkel fråga,

barns rätt att komma till tals i social barnavård, familjerätt och rättsväsende

Internet

Barnombudsmannens hemsida

<http://www.bo.se/Adfinity.aspx?pageid=42>

2006-01-12, kl. 12.40

Statistisk årsbok från 1988

Barn och deras familjer från 2004

<http://www.scb.se/statestik>

2006-02-23, kl. 15.30